

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Ірина Барбашова

ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

Навчальний посібник

Мелітополь
Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні
2022

УДК 37.01

Б 24

*Рекомендовано до друку
вченою радою Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 7 від 23 грудня 2021 р.)*

Рецензенти:

Алла Крамаренко – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка катедри початкової освіти Бердянського державного педагогічного університету;

Ольга Лебідь – докторка педагогічних наук, професорка катедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи ВНЗ “Університет імені Альфреда Нобеля”;

Юлія Шевченко – докторка педагогічних наук, професорка катедри початкової освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Барбашова І.

Б 24 Основи педагогіки : навчальний посібник. 3-тє видання, оновлене та виправлене. Мелітополь : Видавничий будинок міської друкарні, 2022. 130 с.

ISBN 978-966-197-846-0

У навчальному посібнику розкрито основи педагогіки, які мають фундаментальне значення для професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Посібник складений із чотирьох частин відповідно до кількості змістових модулів навчальної дисципліни. Кожний змістовий модуль містить характеристику навчальних цілей, перелік ключових понять, методичні рекомендації щодо опрацювання матеріалу модуля, систему оцінювання результатів навчання, зміст лекційних і плани практичних занять, запитання для самоконтролю, зразки завдань до тематичного контролю.

Для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта.

УДК 37.01

ISBN 978-966-197-846-0

© Ірина Барбашова, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ	7
ПРОЄКТУВАННЯ ДИДАКТИЧНОГО ПРОЦЕСУ	12
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1	18
Тема 1.1 Педагогіка як наука	21
Тема 1.2 Дослідження педагогічних явищ і процесів	29
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2	44
Тема 2.1 Мета і завдання виховання особистості	46
Тема 2.2 Розвиток і формування особистості	55
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3	67
Тема 3.1 Вікові особливості розвитку дітей і учнів	69
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4	92
Тема 4.1 Цілісний освітній процес	95
Тема 4.2 Система освіти в Україні	102
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	118
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	124

ПЕРЕДМОВА

Інтеграція України до європейського освітнього простору потребує підготовки вчителя нової генерації, здатного розв'язувати складні спеціалізовані завдання початкової освіти з розумінням відповідальності за свої дії. Це актуалізує формування в здобувачів вищої освіти здатності планувати й здійснювати освітній процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, забезпечувати розвиток пізнавальної діяльності учнів, мотивації до навчання, зумовлює організацію засвоєння студентами основ педагогіки як навчальної дисципліни.

Зміст курсу “Основи педагогіки” структуровано відповідно до вимог Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) – за модулями й темами навчальної інформації, із добором завдань для самостійної та індивідуальної роботи, контролю й самоконтролю досягнень студентів.

Опис предмета навчального курсу

Курс: Підготовка бакалаврів	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчального курсу
Кількість кредитів ECTS: 3 Змістових модулів: 4 Загальна кількість годин: 90 Тижневих годин: 4	Шифр, назва галузі знань: <i>1 Освіта/Педагогіка</i> Код і найменування спеціальності: <i>013 Початкова освіта</i> Освітньо-професійна програма: <i>Початкова освіта</i> Ступінь вищої освіти: <i>бакалавр</i> Назва кваліфікації: <i>бакалавр</i> <i>початкової освіти</i>	Обов'язковий Рік підготовки: 1 Семестр: 2 Лекції: 16 годин Практичні: 16 годин Самостійна та індивідуальна робота: 58 годин Вид контролю: залік

Метою курсу “Основи педагогіки” є формування в майбутніх фахівців здатності до моделювання, організації, реалізації, рефлексії та корегування освітнього процесу.

Завдання курсу “Основи педагогіки”:

– сформуванню уявлення про педагогіку як галузь наукових знань;

- розкрити методологічні засади педагогічного дослідження;
- забезпечити усвідомлення мети й завдань виховання на сучасному етапі;
- ознайомити із сутністю процесів розвитку й формування особистості;
- висвітлити вікові особливості розвитку дітей і учнів;
- визначити поняття, структуру та принципи цілісного освітнього процесу;
- схарактеризувати систему освіти в Україні.

Структуру курсу “Основи педагогіки” складають чотири змістові модулі.

У першому змістовому модулі презентовано: теоретико-методологічні засади педагогіки, її об’єкт, предмет, функції, завдання, категорії, методологію та методи дослідження.

У другому змістовому модулі висвітлено: узагальнений виховний ідеал і конкретно-історичну мету національного виховання, зміст і завдання основних напрямів виховної роботи, сутність процесів розвитку та формування особистості, роль спадковості, середовища, виховання, діяльності в розвитку й формуванні особистості.

У третьому змістовому модулі розкрито: критерії визначення основних періодів психічного розвитку особистості, вікові та індивідуальні особливості розвитку особистості.

У четвертому змістовому модулі схарактеризовано: сутнісні ознаки цілісного освітнього педагогічного процесу, структуру державної системи освіти та завдання закладів освіти.

Передумовами вивчення курсу “Основи педагогіки” є: прослухані курси – “Філософія”, “Психологія (загальна, вікова та педагогічна)”, “Вступ до спеціальності”; базові поняття – пізнання дійсності, психічні процеси, діяльність, виховання, навчання, розвиток і формування особистості, освітній процес, суб’єкт-суб’єктна взаємодія.

Шановні здобувачі вищої освіти! Сподіваємося, що матеріал навчального посібника допоможе вам якісно засвоїти загальнопедагогічні знання та обрати ефективні шляхи їх застосування в майбутній професійній діяльності.

Бажаємо успіху!

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Тема 1.1 Педагогіка як наука

Об'єкт, предмет і завдання педагогіки. Функції педагогіки: статистична, теоретико-пізнавальна, службова (нормативна), наукового передбачення (прогностична). Стадії розвитку педагогічної науки: народна педагогіка, духовна педагогіка, світська педагогіка. Джерела педагогічної теорії: педагогічна спадщина минулого, сучасні науково-педагогічні дослідження, передовий педагогічний досвід.

Категорії педагогіки: освіта, виховання, навчання, розвиток і формування особистості.

Система педагогічних дисциплін: загальна педагогіка (основи педагогіки, теорія виховання, теорія освіти і навчання, школознавство); історія педагогіки, вікова педагогіка, корекційна педагогіка, галузеві педагогіки, методики навчання окремих предметів, соціальна педагогіка, порівняльна педагогіка, гендерна педагогіка, цифрова педагогіка, інклюзивна педагогіка.

Зв'язки педагогіки з іншими науками (суспільними, біологічними, психологічними тощо).

Тема 1.2 Дослідження педагогічних явищ і процесів

Сутність науково-педагогічного дослідження. Суб'єкти науково-педагогічної діяльності. Фундаментальні, прикладні педагогічні дослідження, науково-технічні (експериментальні) розробки. Актуальні проблеми педагогіки, що потребують дослідження. Вимоги до результатів науково-педагогічного дослідження. Критерії ефективності науково-педагогічного дослідження. Наукові видання, у яких публікуються результати педагогічних досліджень.

Методологія педагогічного дослідження. Рівні методології педагогіки: філософська, загальнонаукова, конкретнонаукова,

дисциплінарна методологія, методологія міждисциплінарного дослідження. Методика педагогічного дослідження.

Методи науково-педагогічного дослідження: емпіричні методи (педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, психолого-педагогічний експеримент, вивчення шкільної документації та учнівських робіт, метод рейтингу, узагальнення незалежних характеристик, соціометрія, психолого-педагогічне тестування); теоретичні методи (аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, класифікація, узагальнення, абстрагування, конкретизація); методи математично-статистичної обробки даних (реєстрування, ранжування, шкалування, моделювання, середнє арифметичне, мода, медіана, розмах, відхилення, дисперсія, багатовимірні аналізи – кореляційний, регресійний, факторний, кластерний, дисперсійний).

Науково-категоріальний апарат педагогічного дослідження: його проблема, об'єкт, предмет, мета, завдання. Логіка науково-педагогічного дослідження: визначення проблеми дослідження, виявлення наукових фактів і положень, вивчення шкільної практики, виконання експериментальної роботи, зіставлення експериментальних даних із масовою практикою, узагальнення результатів і формулювання висновків, оформлення результатів дослідження та їх упровадження.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Тема 2.1 Мета і завдання виховання особистості

Проблема мети виховання в педагогіці. Соціальна зумовленість мети виховання. Характеристика всебічного розвитку дитини як ідеалу цивілізованого суспільства.

Мета національного виховання. Ідеал національного виховання в працях українського педагога Григорія Ващенко. Ідеологічні орієнтації мети національного виховання на сучасному етапі розвитку держави. Державне законодавство про мету виховання.

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Поняття національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Мета національно-патріотичного виховання. Система завдань національно-патріотичного виховання.

Основні напрями всебічного розвитку особистості. Складники виховання: розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне, громадянське, правове, економічне, екологічне, статеве. Комплексний підхід до вирішення завдань виховання.

Тема 2.2 Розвиток і формування особистості

Людина як організм, індивід, особистість, індивідуальність. Поняття про розвиток людини, формування її особистості. Рушійні сили і закономірності розвитку та формування особистості.

Чинники розвитку та формування особистості.

Спадковість як чинник розвитку та формування особистості. Природні задатки людини. Проблема успадкування спеціальних задатків, моральних якостей.

Середовище як чинник розвитку та формування особистості. Види середовища: природне (географічне) і соціальне; мегасередовище, макросередовище, мезосередовище, мікросередовище. Соціалізація людини.

Виховання як визначальний чинник розвитку та формування особистості. Роль виховання в розвитку успадкованих фізичних і психічних особливостей, у корегуванні впливів середовища. Залежність виховання від рівня розвитку особистості. Зони актуального і найближчого розвитку та формування особистості.

Діяльність як чинник розвитку та формування особистості. Основні види діяльності. Активність особистості в діяльності. Самовиховання.

Теорії розвитку та формування особистості: біогенетична, соціогенетична, двофакторна (біосоціогенетична), теорія ролей.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Тема 3.1 Вікові особливості розвитку дітей і учнів

Проблема визначення вікових періодів розвитку особистості в педагогіці. Сучасна вікова періодизація. Педагогічні критерії визначення вікових періодів. Кризовий характер переходу від попереднього до наступного вікових періодів. Сенситивні періоди розвитку особистості.

Педагогічна характеристика періодів немовляти, раннього дитинства, дошкільного віку. Психологічна готовність дитини до навчання в школі.

Педагогічна характеристика учнів молодшого шкільного, середнього шкільного (підліткового) та старшого шкільного (раннього юнацького) віку.

Сутність явища акселерації. Причини акселерації. Ретардація як протилежне акселерації явище.

Індивідуально-типологічні особливості учнів: темперамент, характер, здібності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

Тема 4.1 Цілісний освітній процес

Освітній процес як цілісна система виховання, навчання та розвитку особистості. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія вчителя й учнів. Рушійні сили освітнього процесу.

Структура освітнього процесу. Цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, діяльнісний, контроль-регулятивний, оцінювально-результативний компоненти освітнього процесу.

Основні закономірності та принципи освітнього процесу. Взаємозв'язок і взаємозумовленість принципів у реальному освітньому процесі.

Цикли освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Тема 4.2 Система освіти в Україні

Поняття системи освіти в Україні. Гарантії держави щодо отримання освіти. Структура системи освіти в Україні.

Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності в Україні.

Структура системи освіти. Характеристика підсистем дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, освіти дорослих.

Завдання закладів освіти щодо забезпечення всебічного розвитку особистості. Аспірантура і докторантура як складники безперервної освіти. Самоосвіта громадян.

Рівні освіти в Україні: дошкільна освіта; початкова освіта, базова середня освіта, профільна середня освіта; перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; фахова передвища освіта; початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, другий (магістерський) рівень вищої освіти, третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти.

ПРОЄКТУВАННЯ ДИДАКТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Опрацювання курсу “Основи педагогіки” включає аудиторну (лекції, практичні заняття), самостійну та індивідуальну роботу здобувачів вищої освіти, виконання завдань із самоперевірки, тематичний контроль.

Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Усього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
	<i>Змістовий модуль 1</i>	24	4	4	16
1.1	Педагогіка як наука	12	2	2	8
1.2	Дослідження педагогічних явищ і процесів	12	2	2	8
	<i>Змістовий модуль 2</i>	24	4	4	16
2.1	Мета і завдання виховання особистості	12	2	2	8
2.2.	Розвиток і формування особистості	12	2	2	8
	<i>Змістовий модуль 3</i>	18	4	4	10
3.1	Вікові особливості розвитку дітей і учнів	18	4	4	10
	<i>Змістовий модуль 4</i>	24	4	4	16
4.1	Цілісний освітній процес	12	2	2	8
4.2	Система освіти в Україні	12	2	2	8
	<i>Усього</i>	90	16	16	58

Лекції є логічно завершеним, науково обґрунтованим, систематизованим викладом певної теми навчальної програми, передбачають передавання інформації шляхом послідовного розкриття наукових фактів, явищ, процесів. Одним із лекційних елементів є подання теоретичного матеріалу у формі проблемного завдання, в умовах якого окреслено певні суперечності, що потребують розв'язання. Науковий і фактичний матеріал лекцій відображає ключові питання навчальної дисципліни.

Проектування лекційних занять

№ теми	Тема лекції	Кількість годин
1.1	<i>Педагогіка як наука</i> Об'єкт, предмет і завдання педагогіки. Основні категорії педагогіки. Система педагогічних наук. Зв'язки педагогіки з іншими науками	2
1.2	<i>Дослідження педагогічних явищ і процесів</i> Сутність науково-педагогічного дослідження. Методологія і методика педагогіки. Методи науково-педагогічного дослідження	2
2.1	<i>Мета і завдання виховання особистості</i> Сутність мети виховання. Мета національного виховання. Завдання основних напрямів усебічного розвитку особистості	2
2.2	<i>Розвиток і формування особистості</i> Поняття про особистість, її розвиток і формування. Спадковість як чинник розвитку та формування особистості. Середовище як чинник розвитку та формування особистості. Виховання як визначальний чинник розвитку та формування особистості. Діяльність як чинник розвитку та формування особистості	2
3.1	<i>Вікові особливості розвитку дітей і учнів</i> Вікова періодизація в педагогіці. Характеристика передшкільного дитинства. Особливості розвитку учнів шкільного віку	4
4.1	<i>Цілісний освітній процес</i> Загальна характеристика освітнього процесу. Компоненти освітнього процесу. Закономірності освітнього процесу. Принципи освітнього процесу	2
4.2	<i>Система освіти в Україні</i> Поняття системи освіти, її структура. Принципи освітньої діяльності в Україні. Завдання закладів освіти	2
	<i>Усього</i>	16

Практичні заняття містять такі елементи: перевірку засвоєння здобувачами вищої освіти теоретичних відомостей із теми заняття, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи, обговорення реферативних повідомлень, виконання практичних завдань, здійснення тематичного тестування.

Проектування практичних занять

№ теми	Тема та план практичного заняття	Кількість годин
1.1	<p style="text-align: center;"><i>Педагогіка як наука</i></p> Об'єкт, предмет і завдання педагогіки. Функції педагогіки. Основні категорії педагогіки. Система педагогічних наук. Зв'язки педагогіки з іншими науками	2
1.2	<p style="text-align: center;"><i>Дослідження педагогічних явищ і процесів</i></p> Сутність науково-педагогічного дослідження. Методологія і методика педагогіки. Методи науково-педагогічного дослідження. Логіка педагогічного дослідження	2
2.1	<p style="text-align: center;"><i>Мета і завдання виховання особистості</i></p> Сутність мети виховання. Мета національного виховання. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Завдання основних напрямів усебічного розвитку особистості	2
2.2	<p style="text-align: center;"><i>Розвиток і формування особистості</i></p> Поняття про особистість, її розвиток і формування. Спадковість як чинник розвитку та формування особистості. Середовище як чинник розвитку та формування особистості. Виховання як визначальний чинник розвитку та формування особистості. Діяльність як чинник розвитку та формування особистості. Теорії розвитку та формування особистості	2
3.1	<p style="text-align: center;"><i>Вікові особливості розвитку дітей і учнів</i></p> Вікова періодизація в педагогіці. Характеристика передшкільного дитинства. Особливості розвитку учнів шкільного віку. Сутність явища акселерації. Індивідуально-типологічні відмінності учнів	4
4.1	<p style="text-align: center;"><i>Цілісний освітній процес</i></p> Загальна характеристика освітнього процесу. Компоненти освітнього процесу. Закономірності освітнього процесу. Принципи освітнього процесу. Цикли освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти	2
4.2	<p style="text-align: center;"><i>Система освіти в Україні</i></p> Поняття системи освіти, її структура. Принципи освітньої діяльності в Україні. Завдання закладів освіти. Рівні освіти в Україні	2
	<i>Усього</i>	<i>20</i>

Самостійна робота є основним засобом опанування здобувачами вищої освіти навчального матеріалу у вільний від аудиторних навчальних занять час. Зміст самостійної роботи визначений навчальною програмою курсу, завданнями та рекомендаціями викладача; передбачає вивчення окремих питань курсу, опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу, підготовку до виступу на практичному занятті, виконання індивідуальних завдань, систематизацію вивченого матеріалу курсу перед тематичним контролем тощо.

Проектування самостійної роботи

№ теми	Зміст самостійної роботи	Кількість годин
	<i>Вивчення окремих питань із тем навчальних модулів</i>	16
1.1	Функції педагогіки	2
1.2	Логіка педагогічного дослідження	2
2.1	Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України	2
2.2	Теорії розвитку та формування особистості	2
3.1	Сутність явища акселерації. Індивідуально-типологічні відмінності учнів	4
4.1	Цикли освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти	2
4.2	Рівні освіти в Україні	2
	<i>Інші види самостійної роботи</i>	42
	<i>Усього</i>	58

Індивідуальну роботу проводять з окремими здобувачами вищої освіти, її спрямовано на підвищення рівня їхньої підготовки, розвиток індивідуальних творчих здібностей. Основною формою виконання індивідуальної роботи є написання реферату. Структуру реферату складають такі компоненти: вступ, у якому обґрунтовують актуальність теми, формулюють завдання реферативної роботи; основна частина, що містить стислий огляд і критичну оцінку наукових видань, їх порівняння, аргументацію найголовніших положень; висновки, які відображають результати розв'язання поставлених у вступі завдань, можливість використання набутих знань у практичній роботі; список використаних джерел.

Проектування індивідуальної роботи

№ теми	Назва теми
1.1	Порівняльна педагогіка як галузь наукових знань (змістові варіанти: цифрова гуманістична педагогіка як галузь наукових знань, інклюзивна педагогіка як галузь наукових знань)
1.2	Застосування методу тестування в науково-педагогічному дослідженні
2.1	Василь Сухомлинський про виховання всебічно розвиненої особистості
2.2	Самовиховання особистості: сутність, етапи, способи реалізації
3.1	Педагогічна допомога першокласникам у період шкільної адаптації
4.1	Освітнє середовище сучасної початкової школи: ознаки та вимоги
4.2	Системи освіти зарубіжних країн

Систему рейтингового оцінювання побудовано відповідно до вимог “Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти в Бердянському державному педагогічному університеті”, затвердженого Рішенням ученої ради БДПУ – протокол № 5/3.11 від 28.12.2020 (URL:

https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/Kryterii_ocin_2020.pdf

(дата звернення: 25.08.2022)).

Контрольні заходи спрямовано на визначення відповідності рівня набутих компетентностей вимогам Освітньо-професійної програми першого рівня вищої освіти зі спеціальності 013 Початкова освіта, затвердженої вченою радою БДПУ – протокол № 9 від 25.06.2020 (URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Fayl-4.pdf> (дата звернення: 25.08.2022)).

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти за всіма видами навчальної діяльності здійснюють під час поточного контролю за внутрішньою університетською 100-бальною шкалою. Результати оцінювання переводять у національну 4-бальну шкалу й конвертують у шкалу ЄКТС. Основними критеріями оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти є: виконання видів навчальної діяльності, передбачених робочою програмою з дисципліни;

глибина і характер опанування навчального матеріалу за змістом дисципліни; уміння аналізувати виучувані об'єкти, явища та події в їхньому взаємозв'язку і розвитку; характер відповідей на поставлені запитання (чіткість, лаконічність, логічність, послідовність тощо); уміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних завдань; уміння аналізувати вірогідність одержаних результатів.

Розподіл балів за темами та змістовими модулями, видами навчальних робіт із навчальної дисципліни

Змістовий модуль	Тема	Поточне оцінювання						Сума балів
		Теоретичне питання	Практичне завдання	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Контрольна робота	Оцінка змістового модуля	
ЗМ 1	Т 1.1	2	2	2	3	10	25	100
	Т 1.2	2	2	2				
ЗМ 2	Т 2.1	2	2	2	3	10	25	
	Т 2.2	2	2	2				
ЗМ 3	Т 3.1	4	4	4	3	10	25	
ЗМ 4	Т 4.1	2	2	2	3	10	25	
	Т 4.2	2	2	2				

Відповідність підсумкових рейтингових оцінок у балах оцінкам за національною шкалою

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90–100	A	зараховано
78–89	B	
65–77	C	
58–64	D	
50–57	E	
35–49	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
1–34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Тематичний план змістового модуля

№ теми	Назва теми	Усього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
1.1	Педагогіка як наука	12	2	2	8
1.2	Дослідження педагогічних явищ і процесів	12	2	2	8
	<i>Разом</i>	<i>24</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>16</i>

Дидактичні цілі: сформувати уявлення про педагогіку як галузь наукових знань; розкрити методологічні засади педагогічного дослідження.

Опорні поняття:

– педагогіка, об'єкт педагогіки, предмет педагогіки, функції педагогіки, народна педагогіка, духовна педагогіка, світська педагогіка, освіта, виховання, навчання, розвиток і формування особистості, основи педагогіки, теорія виховання, теорія освіти і навчання (дидактика), школознавство, історія педагогіки, вікова педагогіка, корекційна педагогіка, галузеві педагогіки, методики навчання окремих предметів, соціальна педагогіка, порівняльна педагогіка, гендерна педагогіка, цифрова педагогіка, інклюзивна педагогіка;

– педагогічне дослідження, суб'єкти науково-педагогічної діяльності, фундаментальні та прикладні педагогічні дослідження, науково-технічні (експериментальні) розробки, методологія педагогіки, методика дослідження, методи науково-педагогічного дослідження, емпіричні, теоретичні методи, методи математично-статистичної обробки даних, проблема, об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження, логіка дослідження.

Засвоєння навчального матеріалу надасть здобувачеві вищої освіти можливість

знати: об'єкт, предмет, функції, завдання, категорії, джерела педагогіки, систему педагогічних наук, зв'язки

педагогіки з іншими науками; методологію, методіку, методи, елементи та послідовність етапів науково-педагогічного дослідження;

уміти: здійснювати категоріальний аналіз базових педагогічних понять; установлювати взаємозв'язки між педагогічними науками та міжпредметні зв'язки педагогіки з іншими науками; прогнозувати розвиток педагогічної науки; визначати актуальні проблеми педагогіки; формувати науковий апарат дослідження (актуальність проблеми, об'єкт, предмет, мету, конкретні завдання); відбирати оптимальні наукові методи відповідно до об'єкта, предмета й цілей дослідження; складати програму дослідження.

Методичні рекомендації щодо роботи з модулем

Опрацьовуючи лекційний матеріал і першоджерела з тем “Педагогіка як наука”, “Дослідження педагогічних явищ і процесів”, зверніть увагу на такі провідні ідеї: сучасна педагогіка – наука і мистецтво, комплекс теоретичних і прикладних наук про виховання, навчання та розвиток особистості; як і кожна наука, педагогіка має свій об'єкт, предмет, категорійно-поняттєвий апарат, методологію, методіку та методи дослідження.

Готуючись до практичних занять:

– ознайомтесь із планом їх проведення, продумайте аргументовані відповіді на питання та складіть стислі тези виступу до них;

– для самостійного вивчення питання “Функції педагогіки” (тема 1.1) ознайомтесь із матеріалом наукової статті (Бондар В., Шапошнікова І. Прогностичність – ознака та властивість об'єкта й предмета педагогіки як науки. *NEW INSERTION*. 2020. № 2. С. 64), законспектуйте опрацьований матеріал за такою схемою:

Функції педагогіки	Сутність функцій педагогіки
Статистична	
Теоретико-пізнавальна	
Службова (нормативна)	
Наукового передбачення результату	

– для самостійного вивчення питання “Логіка педагогічного дослідження” (тема 1.2) ознайомтесь із матеріалом навчального видання (Ярощук Л. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., оновл. Saarbrücken ; Riga : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2019. С. 79–80), схарактеризуйте процес наукової діяльності як послідовність певних дій: визначення проблеми дослідження, виявлення наукових фактів і положень, вивчення шкільної практики, виконання експериментальної роботи, зіставлення експериментальних даних із масовою практикою, узагальнення результатів і формулювання висновків, оформлення результатів дослідження та їх упровадження.

– напишіть реферат на одну з тем: “Порівняльна педагогіка як галузь наукових знань” (змістові варіанти: “Цифрова гуманістична педагогіка як галузь наукових знань”, “Інклюзивна педагогіка як галузь наукових знань”), “Застосування методу тестування в науково-педагогічному дослідженні”;

– визначте можливі варіанти виконання практичних завдань.

Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання для самоперевірки, здійсніть пробне тестування зі змістового модуля.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти

Змістовий модуль	Тема	Поточне оцінювання					
		Теоретичне питання	Практичне завдання	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Контрольна робота	Оцінка змістового модуля
1	1.1	2	2	2	3	10	25
	1.2	2	2	2			

ТЕМА 1.1 ПЕДАГОГІКА ЯК НАУКА

Лекція

План

- 1 Об'єкт, предмет і завдання педагогіки
- 2 Основні категорії педагогіки
- 3 Система педагогічних наук
- 4 Зв'язки педагогіки з іншими науками

Література

Бондар В., Шапошнікова І. Прогностичність – ознака та властивість об'єкта й предмета педагогіки як науки. *NEW INCEPTION*. 2020. № 2. С. 59–65. URL: <https://journal.chnpu.edu.ua/index.php/newinception/issue/view/2/2> (дата звернення: 25.08.2022).

Гончаренко С. У. Педагогіка. *Енциклопедія освіти / НАПН України*; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 708–710 с.

Задорожна-Княгницька Л. В., Тимофєєва І. Б. Загальні основи педагогіки: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 16–52.

Коберник О., Коберник Г., Білецька І. Категорія “виховання” в педагогічному дискурсі. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2020. Вип. 2(22). С. 70–81. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.2\(22\).2020.219414](https://doi.org/10.31499/2307-4914.2(22).2020.219414)

Козир М. В. Теоретико-інформаційні основи інтеграції інформаційно-комунікаційної педагогіки у простір вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 33(1). С. 41–47.

Козловський Ю. М., Дольнікова Л. В. Педагогіка: навч. посіб. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. С. 9–15.

Кушнірук С. Алгоритм формування категорійно-поняттєвого апарату вітчизняної педагогіки. *Молодь і ринок*. 2018. № 6(161). С. 107–113.

Мосіяшенко В. А. Українська етнопедagogіка : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2020. С. 8–13, 99–108.

Пащенко М. І., Красноштан І. В. Педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 13–19.

Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року : Розпорядження КМ України від 22.08.2018 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Прокопенко І., Бойчук Ю. Роль педагогічної науки в модернізації сучасної освіти та українського суспільства. *Новий колегіум*. 2019. № 3. С. 4–12.

Зміст лекції

1 Предмет і завдання педагогіки

Педагогіка – система теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання та розвитку особистості. Термін *педагогіка* походить від грецьких слів *paídos* – дитя, *ago* – веду, тобто *дітоводіння, дітоводство*.

Становлення педагогіки як науки відбувалося поступово: від формування сукупності педагогічних ідей, концепцій у системі філософських знань до формування самостійної теорії виховання і навчання дітей. Як особлива наука, педагогіка почала розвиватися з 1623 року. Саме в цьому році англійський філософ Френсіс Бекон у трактаті “Про гідність та примноження наук” уперше виділив педагогіку як науку. Чеський педагог-гуманіст Ян Амос Коменський удосконалив педагогіку, довів наявність об’єктивних законів виховання, навчання та розвитку особистості у своїй праці “Велика дидактика”, яку вважав “універсальною теорією всіх навчати всього”.

Педагогіка має власні об’єкт і предмет вивчення. За Семеном Гончаренком, *об’єктом педагогіки* є освіта як специфічна, соціально й особистісно детермінована діяльність із прилучення індивіда до життя в суспільстві; *предметом* –

система відносин, що виникають в освітній діяльності, яка є об'єктом педагогічної науки.

Завдання педагогіки:

- обґрунтування гуманістичної парадигми педагогічної теорії та практики;

- виявлення законів і закономірностей педагогічних явищ і процесів;

- дослідження і розроблення теоретичних основ процесів виховання, навчання та розвитку особистості;

- удосконалення змісту, принципів, методів і форм виховання та навчання, управління освітніми структурами;

- розроблення сучасних педагогічних технологій;

- вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду;

- здійснення експериментальних досліджень педагогічної дійсності та впровадження їхніх результатів і рекомендацій у шкільну практику;

- прогнозування розвитку освіти на найближче й віддалене майбутнє;

- визначення наукових вимог щодо підготовки педагогічних кадрів;

- пошук шляхів докорінного та системного реформування загальної середньої освіти з урахуванням досвіду провідних країн світу.

Розвиток педагогіки охоплює такі стадії: народна педагогіка, духовна педагогіка, світська педагогіка. *Народна педагогіка* – сукупність вироблених народом емпіричних знань, які відображають мету та завдання виховання. *Духовна педагогіка* – галузь педагогічних знань і досвіду з виховання і навчання особистості засобами релігії. Основною характеристикою *світської педагогіки* є наукове обґрунтування цілей, змісту та правил виховної діяльності.

Джерела розвитку педагогіки – педагогічна спадщина минулого, сучасні педагогічні дослідження, передовий педагогічний досвід.

2 Основні категорії педагогіки

Педагогіка має свій поняттєвий апарат – систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття називають *категоріями* педагогіки. Найважливішими з них є освіта, виховання, навчання, розвиток і формування особистості.

Освіта – процес і результат засвоєння учнями систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвиток її творчих сил і здібностей.

Виховання – цілеспрямований та організований процес формування особистості. У педагогіці поняття “виховання” розглядають в широкому соціальному, широкому педагогічному, вузькому педагогічному та гранично вузькому педагогічному значеннях.

Виховання в широкому соціальному значенні – складний і суперечливий процес передачі накопиченого старшими поколіннями соціально-історичного досвіду (знань, умінь, способів мислення, духовної спадщини) молодшим поколінням.

Виховання в широкому педагогічному значенні охоплює формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, яка ґрунтується на педагогічній теорії, передовому педагогічному досвіді.

Виховання у вузькому педагогічному значенні є виховною діяльністю педагога, спрямованою на досягнення конкретної мети в колективі учнів.

Виховання в гранично вузькому педагогічному значенні реалізують як спеціально організований процес формування певних якостей особистості, процес управління її розвитком через взаємодію вихователя і вихованця.

Навчання – цілеспрямована організація активної навчально-пізнавальної діяльності учнів з опанування наукових знань, умінь і навичок, розвитку пізнавальних сил і здібностей, формування світогляду здобувачів освіти.

Розвиток – процес кількісних і якісних змін в організмі, психіці, інтелектуальній і духовній сферах людини, обумовлених впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і

некерованих факторів, важливішими з яких є виховання та навчання.

Формування – процес становлення людини як соціальної істоти під впливом соціальних, економічних, психологічних, ідеологічних та інших факторів.

3 Система педагогічних наук

Сучасна педагогічна наука за час свого розвитку накопичила величезну кількість інформації, що сприяє виокремленню галузей педагогічних знань. Тому сьогодні доцільно говорити про педагогіку як комплекс наук.

Загальна педагогіка досліджує основні закономірності, принципи, форми й методи виховання та навчання, які є загальними для всіх вікових груп і освітніх закладів. Загальну педагогіку складають чотири розділи: основи педагогіки; теорія виховання; теорія освіти і навчання (дидактика); теорія управління закладом загальної середньої освіти (школознавство).

Історія педагогіки висвітлює процес становлення теорії та практики виховання і навчання в різні історичні епохи, різних країн і народів.

Вікова педагогіка вивчає закономірності виховання та навчання, організаційні форми і методи освітнього процесу стосовно різних вікових груп. Розрізняють такі її напрями: педагогіка раннього дитинства, дошкільна педагогіка, педагогіка загальної середньої освіти, педагогіка вищої освіти, педагогіка дорослих.

Корекційна педагогіка розробляє проблеми, методи, засоби, форми виховання та навчання дітей з особливостями фізичного і/або психічного розвитку. Корекційна педагогіка включає такі галузі:

– сурдопедагогіка (виховання та навчання глухонімих і глухих дітей);

– тифлопедагогіка (виховання та навчання сліпих і слабкозорих дітей);

– логопедія (виховання та навчання дітей із вадами мовлення);

- олігофренопедагогіка (виховання та навчання розумово відсталих дітей і дітей з уповільненим розумовим розвитком);
- пенітенціарна педагогіка (перевиховання неповнолітніх і дорослих злочинців).

Галузеві педагогіки (авіаційна, військова, інженерна, культурно-освітня, медична, спортивна, театральна тощо) розкривають закономірності освітнього процесу в певних сферах життєдіяльності людини.

Методики навчання окремих предметів вивчають закономірності навчання конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти різних типів.

Соціальна педагогіка досліджує закономірності та механізми становлення і розвитку особистості в процесі здобуття освіти і виховання в різних соціальних інститутах, а також соціально орієнтовану діяльність освітніх, наукових, культурних закладів, які сприяють формуванню соціальної активності дітей і молоді в процесі вирішення суспільних, політичних, економічних та інших проблем суспільства.

Порівняльна педагогіка вивчає особливості освітніх систем у різних країнах (порівняно з вітчизняною).

Гендерна педагогіка – сукупність підходів, спрямованих на успішну підготовку дітей до статевої поведінки в суспільстві.

Цифрова педагогіка – досліджує організацію освітнього процесу в реально-віртуальному просторі.

Інклюзивна педагогіка – теорія і практика спільного виховання та навчання дітей і молоді з особливими освітніми потребами зі своїми ровесниками з типовим розвитком у закладах загальної середньої та професійної освіти.

4 Зв'язки педагогіки з іншими науками

Педагогіка органічно пов'язана з різними науками: філософією, етикою, естетикою, соціологією, психологією, анатомією і фізіологією людини, гігієною, генетикою, педіатрією, етнологією, кібернетикою тощо. Міжпредметні зв'язки педагогіки дають їй змогу глибше пізнати педагогічні факти, явища та процеси.

Філософські науки допомагають установити методологічну основу педагогіки, визначити мету і зміст виховання, урахувати дію загальних закономірностей пізнання людиною навколишньої дійсності, коригують спрямованість виховання, інформують про зміни в науці тощо. *Соціологія* сприяє аналізу проблем соціалізації особистості, допомагає в пізнанні таких систем суспільства, як сім'я, школа, трудові колективи, формальні та неформальні групи, використовуючи фактичний матеріал для раціональної організації виховання і навчання.

Психологія вивчає закономірності розвитку психіки людини, механізми психічної діяльності, що дає можливість підвищити ефективність виховних впливів, розробити нові освітні технології. Саме тому кожен розділ педагогіки спирається на відповідний розділ психології: дидактика враховує закономірності функціонування пізнавальних, емоційних, вольових і мотиваційних процесів людини; теорія виховання – психологію особистості та психологію груп; школознавство – психологію управління.

Анатомія і фізіологія людини є основою розуміння загальних механізмів життєдіяльності та розвитку організму людини, особливостей вищої нервової діяльності, першої та другої сигнальних систем, функціонування органів чуттів, опорно-рухового апарату, серцево-судинної та дихальної систем. Ці знання є підґрунтям для розробки умов ефективної організації освітнього процесу, правильного режиму виховання і навчання. *Гігієна дітей і підлітків* як галузь гігієни сприяє реалізації на наукових засадах заходів щодо зміцнення здоров'я, фізичного розвитку, трудової діяльності дітей і підлітків, плануванню будівництва і обладнання освітніх закладів різних типів. На основі знань із *генетики* про залежність спадковості дитини від її генотипу педагогіка намагається обґрунтувати оптимальні умови для всебічного розвитку кожної дитини, формування її особистості.

Зв'язок педагогіки з *медициною* є передумовою формування корекційної педагогіки як спеціальної галузі педагогічного знання. У взаємозв'язку з медициною вона розробляє систему засобів, що дають змогу досягти

терапевтичного ефекту та полегшити процеси соціалізації, компенсувати наявні недоліки.

Зв'язки педагогіки з іншими науками обумовлені спільністю їхніх об'єктів (понять, закономірностей, концепцій, предметів, процесів, критеріїв, методів), функціонують як взаємодія, взаємовплив, взаємопроникнення, інтеграція різних галузей знань. У цій взаємодії педагогіка спирається на ідеї інших наук, використовує методи та результати їхніх досліджень, спільно з ними здійснює дослідження, дає їм замовлення на дослідження певних явищ. Разом із тим педагогіка впливає на розвиток вищезгаданих наук. Так, теорію колективу, розроблену Антоном Макаренком, використовують у працях із філософії, соціології, психології.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття

1 Об'єкт, предмет і завдання педагогіки. Функції педагогіки

2 Основні категорії педагогіки

3 Система педагогічних наук

4 Зв'язки педагогіки з іншими науками.

Обговорення реферативного повідомлення “Порівняльна педагогіка як галузь наукових знань” (змістові варіанти: “Цифрова гуманістична педагогіка як галузь наукових знань”, “Інклюзивна педагогіка як галузь наукових знань”).

Виконання практичного завдання:

Змоделюйте у вигляді логічних схем: а) систему педагогічних наук; б) зв'язки педагогіки з іншими науками.

Запитання та завдання для самоперевірки

Що є об'єктом, предметом педагогіки?

Які функції виконує педагогіка, які завдання вона розв'язує?

Поясніть сутність основних педагогічних категорій.

Опишіть структуру педагогічної науки.

Розкрийте зв'язки педагогіки з іншими науками.

ТЕМА 1.2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ

Лекція

План

1 Сутність науково-педагогічного дослідження

2 Методологія і методика педагогіки

3 Методи науково-педагогічного дослідження

Література

Берегова Г. Д., Дробітько А. І., Дубовик Л. П. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Херсон : Айлант, 2019. С. 97–210.

Гончаренко С. У. Методи дослідження в педагогіці. *Енциклопедія освіти / НАПН України* ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 542–546 с.

Гончаренко С. У. Методологія. *Енциклопедія освіти / НАПН України* ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 555–557 с.

Задорожна-Княгницька Л. В., Тимофєєва І. Б. Загальні основи педагогіки : навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 53–72.

Луговий В. І. Методи наукових досліджень. *Енциклопедія освіти / НАПН України* ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 547–548 с.

Огієнко О. І. Методологія педагогіки. *Енциклопедія освіти / НАПН України* ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 557–558 с.

Основи наукових досліджень : навч. посіб. / уклад. Г. Г. Стрелкова, М. М. Федосенко, А. І. Замулко, О. С. Іщенко. Київ : КПІ імені Ігоря Сікорського, 2019. С. 31–61.

Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 18.04.2021 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Рубцов М., Муртазієв Е., Рубцова Н. Методика вибору статистичного критерію та його застосування до результатів педагогічного експерименту. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2018. № 2(21). С. 164–172.

Хриков Є. М. Стан та напрями розвитку педагогічної науки в Україні. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 99–112.

Ярощук Л. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., оновл. Saarbrücken ; Riga : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2019. С. 7–8, 72–83.

Зміст лекції

1 Сутність науково-педагогічних досліджень

Педагогічне дослідження – процес і результат наукової діяльності, спрямованої на отримання нових знань про закономірності, структуру й механізми освітнього процесу. *Суб'єктами* науково-педагогічної діяльності є наукові працівники, науково-педагогічні працівники, аспіранти й докторанти, інші вчені, наукові установи, університети, академії, інститути та інші юридичні особи, громадські наукові організації.

Вищою науковою організацією у галузі освіти, педагогіки, психології є *Національна академія педагогічних наук України* (НАПН України). Вона координує, організовує і здійснює

фундаментальні та прикладні наукові дослідження, інноваційні науково-технічні (експериментальні) розробки.

Фундаментальні дослідження – передбачають теоретичне й експериментальне обґрунтування нових, раніше невідомих наукових явищ і закономірностей, сутності педагогічних явищ. *Прикладні дослідження* – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. *Науково-технічні (експериментальні) розробки* провадять із метою доведення наукових знань, отриманих у результаті наукових досліджень чи практичного досвіду, до стадії практичного використання (нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, об'єкти права інтелектуальної власності, нові або істотно вдосконалені послуги).

Більшість дослідницьких проблем розв'язують у галузі дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти. *Актуальними* на сучасному етапі є дослідження проблем:

- дитиноцентризму, як провідного чинника соціального прогресу суспільства, трансформаційних змін в освіті;
- самодетермінації особистості, механізмів її саморозвитку в сучасному освітньому просторі, особистісного самоздійснення в різних сферах життя;
- соціально-психологічних умов спрямованості молоді на здоровий спосіб життя, профілактики порушень адаптації молоді до стресів і кризових життєвих ситуацій;
- формування в школярів базових соціальних цінностей;
- патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін;
- технологій формування екологічно доцільної поведінки школярів;
- оптимізації виховного потенціалу позашкільних освітніх закладів;
- організації навчання і виховання учнів на засадах народності, побудови моделі етновиховного середовища в закладах освіти;

- обґрунтування обов'язкового характеру дошкільної освіти (статус освіти, нормативна база, мережа нових типів дошкільних навчальних закладів);

- розроблення дидактико-методичного забезпечення формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів;

- дидактичних засад рівневої організації навчання учнів основної школи, диференційованого підходу до застосування методів і засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів, форм організації самостійної роботи;

- змісту освіти та наукових засад створення сучасних технологій навчання в профільній школі;

- інформаційно-аналітичного забезпечення професійно-технічної освіти, розроблення технологій професійної підготовки кваліфікованих робітників в умовах ринку праці;

- підвищення якості вищої освіти в контексті європейського виміру, інноваційної викладацької діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти;

- формування в громадській думці позитивного образу освітніх і суспільних інновацій тощо.

Результати науково-педагогічних досліджень мають відповідати таким *вимогам*:

- суспільна актуальність;

- наукова новизна;

- теоретична й практична значущість;

- наукова об'єктивність і вірогідність;

- доступність висновків і рекомендацій для використання в практичній діяльності або в інших наукових дослідженнях;

- з'ясування міри, меж та умов використання отриманих результатів.

Критеріями ефективності науково-педагогічного дослідження є отримання нового результату, збагачення теоретичних знань, покликаних сприяти вдосконаленню процесів виховання, навчання і розвитку дітей, ефективного та якісного вирішенню конкретних освітніх завдань.

Результати досліджень публікують в електронних і друкованих наукових виданнях у галузі педагогічних, психологічних, філософських наук: "Педагогічна газета";

“Вісник Національної академії педагогічних наук України”, “Український педагогічний журнал”, “Проблеми сучасного підручника”, “Порівняльно-педагогічні студії”, “Народна освіта”, “Психологія особистості”, “Освіта та розвиток обдарованої особистості”, “Директор школи, ліцею, гімназії”, “Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи”, “Імідж сучасного педагога”, “Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді”, “Особлива дитина: навчання та виховання”, “Філософія освіти” та ін.

2 Методологія і методика педагогіки

Методологія педагогіки – учення про принципи, форми та методи організації наукового пізнання педагогічної дійсності. Методологія педагогіки є багаторівневою системою, яку утворюють:

- філософська методологія (виражає світоглядну інтерпретацію результатів дослідження);

- загальнонаукова методологія (системний підхід, моделювання, статистична картина світу);

- конкретнонаукова методологія (сукупність методів, форм, принципів, підходів дослідження в конкретній науці. У сучасній педагогіці такими підходами є: особистісний, діяльнісний, діалогічний, культурологічний, етнопедагогічний, антропологічний, аксіологічний);

- дисциплінарна методологія (сукупність методів, форм, принципів дослідження, які використовують у певному розділі науки, наприклад, у дидактиці, теорії виховання, теорії управління закладом загальної середньої освіти);

- методологія міждисциплінарного дослідження.

Для отримання різнобічних відомостей про об’єкт дослідження підбирають оптимальний комплекс методів – методика дослідження.

Методика дослідження – процедура, послідовність здійснюваних пізнавальних і перетворювальних дій, операцій і впливів, спрямованих на вирішення дослідницьких завдань. Методика кожного окремого педагогічного дослідження завжди конкретна, неповторна й унікальна. Вона залежить від

характеру об'єкта та предмета вивчення, загальної методології дослідження, мети конкретного наукового пошуку, сукупності методів, які застосовують у певній науковій розвідці, загального рівня кваліфікації дослідника та його наукового досвіду.

3 Методи науково-педагогічного дослідження

Метод науково-педагогічного дослідження – спосіб дослідження психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивних закономірностей її виховання, навчання та розвитку. За рівнем розкриття і розуміння досліджуваних явищ усю різноманітність методів педагогічного дослідження традиційно класифікують на дві групи: теоретичні й емпіричні. Окрім них широкого застосування на сучасному етапі набувають методи математично-статистичного оброблення результатів дослідження.

3.1 Теоретичні методи педагогічного дослідження – спрямовані на системне та логічне узагальнення мисленням об'єктивних даних відповідно до запитань “як?”, “чому?”. До них належать: аналіз і синтез, абстрагування, ідеалізація і конкретизація, узагальнення, індукція і дедукція, аналогія, порівняння, класифікація, модулювання, монографічний метод.

Аналіз і синтез. Аналіз є уявним або фактичним розкладанням цілого педагогічного явища чи процесу на частини. Синтез – відновлювання цілісності досліджуваного педагогічного явища чи процесу в усьому різноманітті його виявів.

Абстрагування – мислене відокремлення якоїсь ознаки чи властивості предмета або явища від сукупності інших його ознак, властивостей, зв'язків. Граничним випадком абстракції є *ідеалізація* – створення поняття про ідеалізовані об'єкти, що вони реально не існують (“ідеальний учень”, тобто позбавлений будь-яких недоліків, “ідеальний учитель”, “ідеальна школа” тощо).

Конкретизація – метод протилежний за своєю логічною природою абстрагуванню – передбачає надання предметові

або явищу конкретного, точного вираження; дослідження предметів і явищ у всій їхній різнобічності, у якісній багатосторонності реального існування, що сприяє збагаченню педагогічних понять новими ознаками.

Узагальнення – логічний процес переходу від одиничного до загального, від менш загального до більш загального знання, установлення загальних ознак і властивостей предметів і явищ. Результатом цього процесу є отримання загального висновку, положення на підставі окремих фактів, визначення загальних понять, формулювання суджень, виведення законів і теорії.

Індукція та дедукція. За методом індукції на підставі одиничних та окремих знань роблять висновки про загальне. Метод дедукції передбачає формулювання висновків шляхом від загального до конкретного.

Аналогія – установлення схожості в певних сторонах, якостях і відносинах між нетотожними об'єктами.

Порівняння полягає в зіставленні отриманих результатів дослідження з наміченими цілями, зі станом об'єкта до початку дослідження, що дає змогу простежити його динаміку.

Класифікація передбачає логічний розподіл педагогічних фактів, явищ, процесів за притаманною для певної групи ознакою.

Моделювання – відтворення характеристик певного об'єкта на іншому об'єкті (моделі), спеціально створеному для їх вивчення. Між моделлю й оригіналом має існувати відома схожість (подібність): різних характеристик, функцій; поведінки об'єкта, який вивчають, і його математичного опису; структури тощо. Така схожість дозволяє переносити інформацію, одержану в результаті дослідження моделі, на оригінал.

Монографічний метод – дозволяє дослідити одну цілісну й відносно самостійну педагогічну систему, схарактеризувати її з найбільшою повнотою та в єдиному логіко-монологічному плані.

3.2 Емпіричні методи педагогічного дослідження (від грец. *емпірія* – досвід) зорієнтовані на пізнання безпосередньої дійсності, зовнішніх зв'язків і відношень об'єктів відповідно до

запитань “що?”, “де?”, “коли?”. Емпіричні методи поділяють на описові та експериментальні. *Описові методи*: вивчення літературних та інших джерел інформації, педагогічне спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, вивчення шкільної документації та учнівських робіт, самооцінювання, експертне опитування (рейтинг), педагогічний консиліум, узагальнення незалежних характеристик, виконання діагностувальних контрольних робіт, тестування, узагальнення педагогічного досвіду, науково-педагогічна експедиція. *Експериментальний метод* – педагогічний експеримент у єдності його констатувального, формувального і контрольного етапів.

Вивчення літературних та інших джерел інформації включає вивчення психолого-педагогічної, наукової та методичної літератури, рукописів, архівних матеріалів, документів і результатів педагогічної діяльності, які містять факти щодо історії та сучасного стану об'єкта вивчення, сприяють створенню первинних уявлень і вихідної концепції про предмет дослідження, його сторони та зв'язки, дозволяють виявити прогалини, неясностей в опрацюванні досліджуваної проблеми.

Педагогічне спостереження – систематичне та цілеспрямоване сприйняття певного педагогічного явища, у процесі якого дослідник одержує й фіксує конкретний фактичний матеріал. Розрізняють кілька видів спостережень: пряме й опосередковане, суцільне та дискретне (вибіркове), відкрите та конспіративне, лонгітюдне, ретроспективне, а також самоспостереження.

Бесіда – безпосереднє спілкування з респондентами за попередньо складеним планом. У процесі застосування цього методу з'ясовують думку і ставлення співрозмовника до певних фактів, явищ, процесів.

Різновидом бесіди є *інтерв'ю* – отримання інформації за допомогою усного опитування респондента щодо досліджуваного питання. На відміну від бесіди, яку проводять у природних і невимушених обставинах, інтерв'ювання передбачає обов'язкове дотримання заздалегідь намічених

питань і запис відповідей. Інтерв'ю може бути вільним, стандартизованим, напівстандартизованим.

Анкетування – письмове опитування. Цей метод сприяє підвищенню об'єктивності інформації про предмет дослідження, оскільки передбачає отримання інформації від якнайбільшої кількості опитаних. Анкетування може бути контактним (дослідник безпосередньо спілкується з опитуваним) і заочним (за допомогою кореспондентських зв'язків); анкети – іменними й анонімними, очними та заочними, відкритими, закритими та напіввідкритими, полярними, прямими й непрямыми.

Вивчення шкільної документації та учнівських робіт – збір, систематизація, аналіз і тлумачення інформації про стан освітньої роботи в школі загалом і за окремими її напрямками, а також про стан здоров'я дитини, її характер, успішність, ставлення до навчання тощо.

Самооцінювання – емоційно насичене оцінювання самого себе як особистості, власних здібностей, моральних якостей і вчинків, важливий регулятор поведінки.

Експертне оцінювання (рейтинг) – оцінювання окремих аспектів діяльності досвідченими суддями (експертами). Умовами ефективності застосування цього методу є компетентність, креативність, об'єктивність експертів, їх позитивне ставлення до експертизи, відсутність схильності до конформізму.

Педагогічний консиліум – різновид експертного оцінювання – колективне обговорення результатів вивчення вихованості учнів за певною програмою і єдиними ознаками, колективне оцінювання тих чи інших сторін особистості, виявлення причин відхилень у сформованості рис особистості, спільне вироблення способів подолання виявлених недоліків.

Узагальнення незалежних характеристик – узагальнення відомостей про учнів, одержаних із різних джерел (від учителів, батьків, однолітків, друзів, осіб, що спостерігали за учнями у важливих для дослідника ситуаціях), зіставлення цих відомостей, їх осмислення.

Виконання діагностувальних контрольних робіт. Проведення письмових або лабораторно-практичних робіт дає

можливість одержати оперативну інформацію про фактичні знання, спеціальні вміння і навички навчальної праці учнів, зробити об'єктивні висновки про рівень їхньої підготовки.

Тестування – використання спеціально розроблених стандартизованих запитань і завдань, що мають відповідну шкалу значень, із метою випробування учнів на певний рівень знань, загальну інтелектуальну розвиненість, ступінь обдарованості в найрізноманітніших галузях діяльності, професійну придатність і підготовленість.

Узагальнення педагогічного досвіду – вивчення й аналіз стану масової практики навчання і виховання, виявлення нових тенденцій, що формуються у творчому пошуку педагогів, а також його характерних недоліків і помилок.

Науково-педагогічна експедиція – збір інформації для всебічного вивчення освітньої роботи з учнями на місцях – у масовій школі, у максимально наближених до реальності умовах. Експедиція дозволяє надати безпосередню допомогу вчителю, активно вплинути на шкільну практику з метою її вдосконалення. В експедиції беруть участь спеціалісти різного профілю: дидакти, методисти, школознавці та інші фахівці.

Педагогічний експеримент – науково поставлений дослід навчання і виховання, який забезпечує спостереження за змінами психологічних характеристик дитини в процесі педагогічного впливу на неї. Педагогічний експеримент дає змогу штучно виокремити досліджуване явище від інших, цілеспрямовано змінювати умови педагогічного впливу, ставити досліджуване явище в умови, які підлягають контролю. Залежно від мети дослідження розрізняють такі види педагогічних експериментів: констатувальний, формувальний (перетворювальний), контрольний; за місцем проведення – лабораторний і природний, за масштабом – глобальний, локальний і мікроексперименти.

3.3 Методи математично-статистичного оброблення результатів дослідження використовують для кількісного аналізу фактичного матеріалу, отриманого в процесі дослідження. До них належать: реєстрування, ранжування, шкалування, моделювання, середнє арифметичне, мода, медіана, розмах, відхилення, дисперсія тощо.

Реєстрування передбачає виявлення певної якості в явищах конкретного класу й обрахування за її наявністю або відсутністю.

Ранжування означає розміщення зафіксованих показників у певній послідовності (зменшення чи збільшення), визначення місця об'єктів в цьому ряду.

Шкалування – присвоєння балів або інших цифрових показників досліджуваним характеристикам відповідно до встановлених норм і правил.

Середнє арифметичне – результат ділення суми всіх значень на їхню кількість.

Мода – значення в множини показників, яке зустрічається найчастіше.

Медіана – показник середини ряду; значення, яке ділить упорядковану множину даних навпіл таким чином, що одна половина даних виявляється меншою за медіану, а друга – більшою.

Розмах – інтервал між мінімальним і максимальним показниками (амплітуда значень).

Відхилення від середнього арифметичного – різниця між середнім арифметичним і конкретним значенням.

Дисперсія – середнє арифметичне значення квадратів відхилень окремих показників від їхнього середнього арифметичного значення.

На сучасному етапі набуває значної популярності застосування багатовимірних математично-статистичних аналізів: *кореляційного, регресійного, факторного, кластерного, дисперсійного*. Вони спрямовані на: а) вимірювання взаємозв'язків між досліджуваними показниками (кореляційний, регресійний, факторний аналізи); б) визначення структури сукупності спостережуваних одиниць (кластерний аналіз); в) перевірку гомогенності, тобто однорідності порівнюваних вибірок учасників педагогічного експерименту (дисперсійний аналіз); їх виконують засобами спеціалізованих програмних пакетів (STATISTICA, SPSS та ін.).

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття

1 Сутність науково-педагогічного дослідження

2 Методологія і методика педагогіки

3 Методи науково-педагогічного дослідження

4 Логіка педагогічного дослідження

Обговорення реферативного повідомлення “Застосування методу тестування в науково-педагогічному дослідженні”.

Виконання практичного завдання:

Сформулюйте завдання та визначте можливі методи дослідження з теми “Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів”. Оформіть результати вашої роботи у вигляді таблиці:

№	Завдання дослідження	Методи дослідження
1	Виявити рівні сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів	
2	Спроектувати модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів ЗВО	
3	Експериментально перевірити ефективність розробленої моделі	

Модульне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Що розуміють під науково-педагогічним дослідженням?

У чому полягають відмінності між фундаментальними та прикладними педагогічними дослідженнями?

З якою метою провадять науково-технічні (експериментальні) розробки?

Дослідження яких проблем є на сучасному етапі актуальним?

Назвіть основні вимоги до результатів науково-педагогічних досліджень.

Що є предметом вивчення методології педагогіки? Які рівні наукового пізнання педагогічної дійсності утворюють методологію педагогіки?

Поясніть сутність та основні характеристики методики педагогічного дослідження.

Розкрийте призначення різних груп методів педагогічних досліджень.

Схарактеризуйте основні положення педагогічного дослідження.

Проаналізуйте послідовність організації дослідження конкретної педагогічної проблеми.

Пробний тест зі змістового модуля

Виберіть правильну відповідь

1 Наука, яка вивчає процеси виховання, навчання і розвитку особистості, – це

- А Анатомія
- Б Педагогіка
- В Психологія
- Г Філософія

1 б.

2 Твердження, що предмет педагогіки – це процес формування особистості в умовах її цілеспрямованого виховання, навчання і розвитку, є

- А Неправильним
- Б Правильним.

1 б.

3 Цілеспрямований та організований процес формування особистості – це

- А Виховання
- Б Навчання
- В Освіта
- Г Розвиток

1 б.

4 Організація активної навчально-пізнавальної діяльності учнів з опанування наукових знань, умінь і навичок – це

- А Виховання
- Б Навчання
- В Освіта
- Г Розвиток

1 б.

5 Процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі світогляду, розвиток пізнавальних можливостей особистості – це

- А Виховання
- Б Навчання
- В Освіта
- Г Розвиток

1 б.

6 Твердження, що педагогічне дослідження – це процес і результат наукової діяльності, спрямованої на отримання нових знань про закономірності, структуру й механізми освітнього процесу, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

7 Учіння про принципи, форми та методи організації наукового пізнання педагогічної дійсності – це

- А Метод дослідження
- Б Методика дослідження
- В Методологія педагогіки

1 б.

8 Організоване сприймання педагогічного процесу в природних умовах – це

- А Бесіда
- Б Педагогічне спостереження
- В Психолого-педагогічний експеримент
- Г Тестування

1 б.

9 Спостереження за змінами психологічних характеристик дитини в процесі педагогічного впливу на неї – це

- А Анкетування
- Б Бесіда
- В Психолого-педагогічний експеримент
- Г Тестування

1 б.

10 Створення штучних ситуацій, у яких особливе значення мають ті ж зв'язки, що і в реальному житті, – це

А Моделювання

Б Ранжування

В Реєстрування

Г Шкалування

1 б.

Усього: 10 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Тематичний план змістового модуля

№ теми	Назва теми	Усього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
2.1	Мета і завдання виховання особистості	12	2	2	8
2.2	Розвиток і формування особистості	12	2	2	8
	<i>Разом</i>	24	4	4	16

Дидактичні цілі: забезпечити усвідомлення мети й завдань виховання на сучасному етапі; ознайомити із сутністю процесів розвитку та формування особистості.

Опорні поняття:

– мета виховання, національне виховання, усебічний розвиток особистості, напрями всебічного розвитку особистості, розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне, громадянське, правове, економічне екологічне, статеве виховання, національно-патріотичне виховання;

– індивід, особистість, індивідуальність, розвиток, види розвитку, формування особистості, спадковість, задатки, соціальне середовище, соціалізація особистості, виховання, зони актуального й найближчого розвитку, діяльність, активність особистості.

Засвоєння навчального матеріалу надасть здобувачеві вищої освіти можливість

знати: сутність мети виховання, ідеал національного виховання, завдання основних напрямів усебічного розвитку особистості, мету і систему завдань національно-патріотичного виховання; характеристику людини як індивіда, особистості, індивідуальності, особливості процесів розвитку людини та формування її особистості, фактори й рушійні сили розвитку та формування особистості;

уміти: визначати загальну мету виховання й головну мету національного виховання згідно із вимогами суспільства та з урахуванням сучасних соціально-економічних умов,

конкретизувати загальну мету через завдання різних напрямів виховання, прогнозувати шляхи реалізації завдань окремих складників виховання в комплексному поєднанні з іншими; передбачати результати позитивного і негативного впливу біологічних і соціальних чинників на розвиток особистості.

Методичні рекомендації щодо роботи з модулем

Опрацьовуючи лекційний матеріал і першоджерела з тем “Мета і завдання виховання особистості”, “Розвиток і формування особистості”, зверніть увагу на такі провідні ідеї: ідеалом сучасного суспільства є всебічно розвинена особистість в розумовому, моральному, трудовому, естетичному, фізичному, громадянському, правовому, економічному, екологічному, статевому напрямках; розвиток і формування особистості відбуваються під впливом різних факторів, вирішальним із яких є цілеспрямоване виховання.

Готуючись до практичних занять:

– ознайомтесь із планом їх проведення, продумайте аргументовані відповіді на питання та складіть стислі тези виступу до них;

– для самостійного вивчення питання “Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України” (тема 2.1) ознайомтесь із матеріалом офіційного видання (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : Наказ МОН України від 29.07.2019 № 1038. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf> (дата звернення: 25.08.2022)),

законспекуйте опрацьований матеріал за таким планом: 1) поняття національно-патріотичного виховання дітей і молоді; 2) мета національно-патріотичного виховання; 3) система завдань національно-патріотичного виховання;

– для самостійного вивчення питання “Теорії розвитку та формування особистості” (тема 2.2) ознайомтесь із матеріалом навчального видання (Психологія особистості : навч. посіб. / за заг. ред. Є. М. Суліми. Ірпінь : Університет державної фіскальної

служби України, 2021. С. 93), законспектуйте опрацьований матеріал за такою схемою:

Теорії розвитку і формування особистості	Головні положення теорій розвитку і формування особистості
Біогенетична	
Соціогенетична	
Двофакторна (конвергенція біогенетичної та соціогенетичної теорій)	
Теорія ролей	
Передова наукова концепція	

– напишіть реферат на одну з тем: “Василь Сухомлинський про виховання всебічно розвиненої особистості”, “Самовиховання особистості: сутність, етапи, способи реалізації”;

– визначте можливі варіанти виконання практичних завдань.

Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання для самоперевірки, здійсніть пробне тестування зі змістового модуля.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти

Змістовий модуль	Тема	Поточне оцінювання					Оцінка змістового модуля
		Теоретичне питання	Практичне завдання	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Контрольна робота	
2	2.1	2	2	2	3	10	25
	2.2	2	2	2			

ТЕМА 2.1

МЕТА І ЗАВДАННЯ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Лекція

План

1 Сутність мети виховання

2 Мета національного виховання

3 Завдання основних напрямів усебічного розвитку особистості

Література

Бех І. Д. Виховання. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 114–515.

Козловський Ю. М., Дольнікова Л. В. Педагогіка : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. С. 95–114.

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : Наказ МОН України від 29.07.2019 № 1038. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf> (дата звернення: 25.08.2022).

Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2020. С. 28–73.

Пащенко М. І., Красноштан І. В. Педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 20–32.

Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки : Постанова КМ України від 09.10.2020 № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-п#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про освіту : Закон України від 06.04.2022 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про повну загальну середню освіту : Закон України від 01.05.2022 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/463-20#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження КМ України від 26.02.2020 № 710-2018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Шквир О. Л. Актуальні проблеми початкової освіти : навч. посіб. 2-ге видання, перероб. Хмельницький : ХГПА, 2020. С. 61–71.

Ярошук Л. Теорія та методика виховання : навч. посіб. Бердянськ : ПП Скребейко, 2019. С. 55–75.

Зміст лекції

1 Сутність мети виховання

Мета виховання – це усвідомлене уявлення результатів педагогічної діяльності про сукупність властивостей особистості, до виховання яких прагне суспільство. Мета виховання має об'єктивний характер, її визначають згідно з потребами конкретного суспільства в людині з певними якостями, цінностями й економічними можливостями цього суспільства, методологією педагогічної науки.

Загальною метою виховання в сучасній школі є *всебічний розвиток особистості*. Такий ідеал цивілізованого суспільства діє впродовж століть, починаючи з афінської системи виховання, де й народилося розуміння гармонійності людини (*калокагатія* – ідеал фізичної та моральної досконалості).

У різний час у поняття всебічного розвитку особистості вкладали неоднаковий смисл. У стародавній Греції це поняття включало, головним чином, інтелектуальний розвиток і розвиток культури тіла. Так, Платон основну увагу звертав на виховання розуму, волі й почуттів, Арістотель робив акцент на вихованні мужності та витривалості, поміркованості та справедливості, високої інтелектуальної та моральної чистоти.

У період Середньовіччя ідея всебічного розвитку особистості була забута і знов знайшла відображення в епоху Відродження. Педагогі-гуманісти Франсуа Рабле, Мішель Екем де Монтень до змісту всебічного розвитку внесли розумовий розвиток, моральне й фізичне виховання, насолоду мистецтвом, музикою, літературою. Соціалісти-утопісти Томас Мор, Роберт Оуен, Томмазо Кампанелла, Клод Анрі де Сен-Симон, Шарль Фур'є пропагували ідею поєднання виховання з продуктивною працею. Надалі цю ідею розвивали французькі просвітники XIII століття Клод Адріан Гельвецій і Дені Дідро, які включали в розуміння всебічного розвитку особистості розумове й моральне виховання.

Жан-Жак Руссо намагався підпорядкувати цілі виховання формуванню загальнолюдських цінностей. Йоганн Фрідріх Герbart метою виховання проголошував розвиток різнобічних інтересів, спрямованих на гармонійний розвиток усіх здібностей людини. На думку вченого, створювана в процесі виховання гармонія здібностей особистості підпорядкована вищому ідеалу – підготовці “доброчесної” людини: цей ідеал мав німецький бюргер, який умів пристосовуватися до чинного суспільно-політичного ладу і підкорятися йому.

Наші країни так само займалися проблемами, пов’язаними з визначенням мети виховання. Тарас Шевченко мріяв про народну школу, яка б сприяла засвоєнню дітьми глибоких знань і вихованню громадянських якостей. Особливого значення поет надавав духовній близькості й взаєморозумінню між дорослими та дітьми, педагогами та вихованцями. Корисні думки й рекомендації щодо проблеми підготовки вчителя до виховної діяльності залишив Микола Пирогов, який обґрунтував принципи виховання і навчання в дусі демократичної педагогіки. Олександр Духнович розглядав значення виховання молоді з позиції ідеї народності. У справі морального виховання значну увагу педагог приділяв особистому прикладові вчителя. Костянтин Ушинський підкреслював важливість морального виховання. У праці “Людина як предмет виховання” він висловлював переконання, що вплив моральності є основним завданням виховання, набагато важливішим, ніж розвиток розуму взагалі.

На сучасному етапі розвитку суспільства всебічний розвиток розуміють як розкриття талантів людини, її інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Альтернативи всебічному вихованню сьогодні немає. Це *виховний ідеал*, до якого прагне сучасна вітчизняна освіта. Об'єктивність цієї мети зумовлено тим, що всебічний розвиток особистості, з одного боку, відповідає біологічній природі людини, духовним потребам особистості, із другого, – потребам суспільства, вимогам технічного прогресу.

При цьому всебічний розвиток не є синонімом універсальності. Головна риса всебічно розвиненої людини – творчість в обраному виді діяльності, високі духовні потреби, на основі яких формується загальна культура особистості.

2 Мета національного виховання

Виховання завжди спрямоване на формування громадянина певної держави, яка не може бути безнаціональною. В Україні, унаслідок дії низки чинників (проголошення державної незалежності, зміни соціально-економічної формації, переходу від соціалістичних суспільних відносин до ринкових, побудови демократичного суспільства, інтеграції в європейський і світовий простір) відроджують національну систему виховання.

Ідеал *національного виховання* найглибше розкрито в працях українського педагога Григорія Ващенка “Виховний ідеал”, “Виховна роль мистецтва”, “Тіловиховання як засіб виховання волі й характеру” та ін. Основою ідеалу національного виховання, на його погляд, є загальнолюдські (моральний закон творіння добра, боротьби зі злом, пошук правди, справедливості, сповідування ідеалів любові та краси) та національні цінності, які є духовним надбанням народу. На думку вченого, носієм загальнолюдських цінностей є християнська релігія, яка орієнтує людину на служіння вищому ідеалу. Та оскільки людина народжується й живе в конкретному національному середовищі, вона проймається розумінням особливостей свого народу, етносу, нації. Тому ідеал національного виховання, за Г. Ващенком, має ґрунтуватися на служінні Богові та своїй нації.

Головна *мета національного виховання* сьогодення – передати молодому поколінню соціальний досвід, багатство

духовної культури народу, його національну ментальність, своєрідність світогляду й на основі цього формування особистісних рис громадянина своєї країни (національної самосвідомості, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, фізичної, екологічної культури), розвиток індивідуальних здібностей і талантів.

Базу для національного виховання закладають принципи народності, природовідповідності, культуровідповідності, етнізації, гуманізму, демократизму, інтегративності сім'ї, школи й громадськості, наступності та спадковості поколінь, безперервності, диференціації й індивідуалізації виховного процесу, послідовності, систематичності, варіативності форм і методів виховання. Кінцевою метою виховання особистості є її підготовка до комплексу ролей, необхідних для життя в суспільстві: громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша.

Національне виховання однаково стосується як українців, так і інших народів, що проживають в Україні.

3 Завдання основних напрямів усебічного розвитку особистості

Головну мету виховання – усебічний розвиток людини – реалізують через систему виховних завдань, об'єднаних у пріоритетні напрями: розумове, моральне, трудове, естетичне й фізичне виховання в їх нерозривному зв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості. В умовах сьогодення набуває завершеності формування нових напрямів виховання – громадянського, правового, економічного, екологічного, статевого та ін. Кожен із цих напрямів має свій зміст і конкретні завдання.

Розумове виховання є ключовим у процесі всебічного розвитку особистості. Воно спрямоване на озброєння учнів системою знань основ наук, формування наукового світогляду, опанування основних розумових операцій, розвиток розумових сил і здібностей, розвиток пізнавальних мотивів і потреб особистості, виховання культури розумової праці.

Моральне виховання розв'язує такі завдання, як формування моральних понять, суджень, почуттів і переконань, навичок і звичок поведінки, виховання моральних якостей. В основі морального виховання дітей і молоді лежать загальнолюдські цінності – моральні норми, які виробили люди в процесі історичного розвитку суспільства (справедливість, чесність, милосердя, совісність, відповідальність, працелюбність, честь), та нові норми, породжені сучасним розвитком суспільства (громадянськість, патріотизм, повага до Конституції, державної символіки та ін.).

Трудове виховання забезпечує формування потреби в праці, набуття загальноосвітніх і політехнічних знань про основи виробництва, засвоєння вмінь і навичок трудової діяльності, виховання культури розумової та фізичної праці, підготовка до усвідомленого вибору професії.

Естетичне виховання передбачає художньо-естетичну освіченість і вироблення вмінь творити прекрасне в повсякденному житті. Перша група завдань включає формування естетичних знань, поглядів, смаків, почуттів, ідеалів, які ґрунтуються на національній естетиці та кращих надбаннях цивілізації; друга – формування практичних умінь, розвиток творчих здібностей під час занять музикою, живописом, хореографією, участь у творчих об'єднаннях, гуртках, студіях.

Фізичне виховання полягає в розвитку основних рухових якостей (сили, швидкості, витривалості, спритності та ін.), формуванні гігієнічних навичок, вихованні моральних якостей (смівості, наполегливості, рішучості, дисциплінованості, відповідальності), потреби в здоровому способі життя та регулярних заняттях фізичною культурою і спортом.

Громадянське виховання покликане забезпечити формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною. Громадянське виховання зорієнтоване на формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з особистісними якостями, спрямованими на

саморозвиток і розвиток демократичного суспільства в Україні.

Правове виховання передбачає формування знань людини про свої права й обов'язки, відповідальність за їх невиконання. Воно зорієнтоване на виховання поважного відношення до законів нашої держави, її Конституції.

Економічне виховання спрямоване на розвиток економічного мислення людини в масштабах її особистого життя та життя її родини, певного виробництва, усієї країни. Цей процес передбачає формування ділових якостей людини –ощадливості, підприємливості, передбачуваності, а також накопичення знань із проблем власності, системи господарювання, економічної рентабельності, оподаткування тощо.

Екологічне виховання орієнтує людину на розуміння того, що вона є частиною природи, тому обов'язком кожного є захист природи, дбайливе та розумне ставлення до її багатств, уміле використання природних ресурсів, природних копалин, флори й фауни.

Статеве виховання має за мету забезпечити засвоєння молодим поколінням знань про взаємини статей, формування культури поведінки та потреб керуватися в стосунках з особами протилежної статі нормами моралі.

Кожний складник виховання, виконуючи свою особливу роль, слугує водночас досягненню єдиної мети, функціонує в поєднанні з іншими складниками. Наприклад, розумове виховання тісно пов'язане з моральним, оскільки моральність формується на основі світогляду та самосвідомості. Успіх естетичного виховання також зумовлений рівнем розумового виховання, тому що воно сприяє виробленню оцінних суджень, вихованню смаків, розумінню мистецтва. Без розумового виховання неможлива належна трудова підготовка, що потребує певного рівня мислення. Впливає воно й на фізичний розвиток особистості: знання основ фізіології та гігієни, розуміння сутності життєдіяльності організму допомагає свідомо і розумно ставитися до свого здоров'я.

Відчутним є зв'язок естетичного і морального виховання. Прекрасне як предмет естетичного впливу на школяра

викликає також моральні почуття, наприклад, роль краси рідної природи у вихованні любові до Батьківщини. Естетичне виховання сприяє підвищенню ефективності трудового виховання школярів. Вихованню любові до праці допомагає чіткість її організації, злагодженість і ритмічність дій, раціональна організація робочого місця, естетичний вигляд виробу як результату такої праці. Взаємопов'язаними є естетичне та фізичне виховання, адже здоров'я, належний фізичний розвиток впливають на естетичний розвиток людини. Фізичне виховання пов'язане також із трудовим вихованням, оскільки полегшує виконання трудових операцій і процесів. Сприяє воно й здійсненню моральних вчинків, докладанню вольових зусиль, вияву моральної стійкості та витривалості.

Досягнення стратегічної мети – усебічного розвитку особистості – та вирішення окремих завдань виховання нового покоління відповідно до потреб суспільно-економічного розвитку можливе лише шляхом залучення до цієї діяльності всіх соціальних інституцій держави (сім'ї, дошкільних і позашкільних освітньо-виховних закладів, загальноосвітньої школи, засобів масової інформації тощо). Комплексний підхід передбачає забезпечення єдності вимог у всій системі виховання, а також єдності й узгодженості форм, засобів і методів впливу на особистість.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття

- 1 Сутність мети виховання
- 2 Мета національного виховання
- 3 Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України
- 4 Завдання основних напрямів усебічного розвитку особистості

Обговорення реферативного повідомлення “Василь Сухомлинський про виховання всебічно розвиненої особистості”.

Виконання практичного завдання:

Змодельуйте у вигляді логічної схеми діалектичний взаємозв'язок основних напрямів виховання.

Запитання та завдання для самоперевірки

Що таке мета виховання?

Доведіть, що мета виховання має об'єктивний характер.

Якою є мета виховання на сучасному етапі розвитку суспільства?

У чому полягають особливості національного виховання?

За якими напрямами реалізують усебічний розвиток особистості?

Поясніть на конкретних прикладах взаємозв'язки розумового, морального, трудового, естетичного і фізичного виховання.

Схарактеризуйте мету і завдання національно-патріотичного виховання в системі освіти України.

ТЕМА 2.2

РОЗВИТОК І ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Лекція

План

- 1 Поняття про особистість, її розвиток і формування
- 2 Спадковість як чинник розвитку та формування особистості
- 3 Середовище як чинник розвитку та формування особистості
- 4 Виховання як визначальний чинник розвитку та формування особистості
- 5 Діяльність як чинник розвитку та формування особистості

Література

Бойко А. М. Особистість. *Енциклопедія освіти / НАПН України* ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 693–694.

Задорожна-Княгницька Л. В., Тимофєєва І. Б. Загальні основи педагогіки : навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 76–101.

Закалик Г. М., Терлецька Ю. М., Шувар Н. М. Психологія розвитку та успіху особистості : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2019. С. 84–117.

Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2020. С. 74–86.

Москалець В. П. Загальна психологія : підручник. Київ : Ліра-К, 2022. С. 362–403.

Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : Літера ЛТД, 2019. С. 29–39.

Психологія особистості : навч. посіб. / за заг. ред. Є. М. Суліми. Ірпінь : УДФСУ, 2021. С. 84–99.

Сергеєнкова О., Столярчук О., Коханова О. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. С. 21–54.

Скачкова В. О. Психолого-педагогічні умови формування особистості учнів початкових класів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2019. № 32. С. 98–103.

Тимченко А. А. Психодидактика у початковій школі : навч.-метод. посіб. Миколаїв : СПД Румянцева, 2020. С. 70–75.

Зміст лекції

1 Поняття про особистість, її розвиток і формування

Поняття “особистість” є об’єктом вивчення багатьох наук: філософії, етики, естетики, соціології, психології, педагогіки та ін. Кожна з них розглядає особистість у специфічному аспекті, керуючись своїм предметом. Педагогіка виявляє й вивчає найбільш ефективні умови для всебічного розвитку особистості в процесі її виховання, навчання та розвитку.

Для чіткого розуміння сутності поняття “особистість” доцільно з’ясувати смисловий ряд категорій: “людина”, “індивід”, “особистість”, “індивідуальність”.

Людина – жива істота, яка володіє даром мислення і мовлення, здатна створювати знаряддя праці та користуватися ними в процесі суспільної праці. Людина – явище біосоціальне. Перш за все людина є біологічною істотою, що має певну тілесну організацію, розвинені руки й мозок, наділена здатністю працювати, пізнавати та змінювати навколишню дійсність. Водночас людина – це суспільна істота, яка живе серед собі подібних, включена в суспільні відносини, має суспільні залежності, виконує ряд соціальних ролей.

Індивід – окремий живий організм, людина як представник біологічного виду *Homo sapiens*, носій загальних генотипних спадкових якостей.

Особистість – соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученням людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Людину як особистість визначають:

- свідомість і самосвідомість – образ навколишнього світу, образ “Я”;
- спрямованість – потреби, інтереси, ідеали, переконання тощо;
- активність – проявляється в певній діяльності, саморегулюванні;
- можливості – сукупність здібностей, властивостей і якостей, які забезпечують успіх діяльності;
- характер – комплекс стійких психічних властивостей, які виявляються в способах поведінки та емоційних реакціях.

Індивідуальність – сукупність зовнішніх і внутрішніх особливостей людини, що формують її своєрідність, відмінність від інших осіб.

Людина народжується як індивід з притаманними їй природними задатками, особистістю вона стає в процесі розвитку й формування.

Розвиток людини – кількісні та якісні зміни властивостей і психічних процесів особистості, її фізичних і духовних сил під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих

чинників, найважливішим серед яких є цілеспрямоване виховання.

Розвиток особистості здійснюється в анатомо-фізіологічному, психічному і соціальному напрямах. *Фізичні зміни* виявляються в збільшенні й розвитку кісткової та м'язової систем. *Психічний розвиток* характеризується процесами змін і становлення психіки людини та виявляється в збільшенні з віком кількості навичок, асоціацій, розширенні уявлень, знань про навколишній світ, пасивного й активного словника, обсягу уваги, сприйняття, пам'яті, швидкості реакцій тощо. *Соціальний розвиток* полягає в набутті соціальних якостей і досвіду, необхідних для життя в суспільстві.

Близький до розвитку людини інший процес – формування особистості, у якому основним є соціальний чинник. *Формування особистості* – процес соціального розвитку молоді людини, становлення її як особистості, суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина.

Розвиток і формування особистості не відбуваються спонтанно. *Рушійною силою* цих процесів є активне подолання *суперечностей* між певними протилежностями:

- потребами, що формуються, і можливостями їх задоволення, що представляють досягнутий рівень психічного розвитку;

- фізичними та психічними можливостями, що зросли, і старими формами діяльності;

- вимогами, висунутими до дитини суспільством, педагогами, і сформованим на той час рівнем психічного розвитку.

Суперечності, що виникають в житті людини, спонукають її до активної діяльності, спрямованої на їх подолання. Одні суперечності долаються, натомість виникають нові, що спонукають до нових дій, до вдосконалення діяльності. Отже, людина розвивається як система, яка сама себе вдосконалює.

Закономірності розвитку та формування особистості – це об'єктивні, стійкі, повторювані, необхідні, суттєві зв'язки між факторами й результатами процесів розвитку та формування особистості. Основними закономірностями розвитку і формування особистості є такі:

– розвиток людини детермінований внутрішніми й зовнішніми суперечностями та здійснюється лише в процесі діяльності;

– особистість вихованця розвивається під комплексним впливом усіх факторів її формування: спадковості, середовища, виховання, власної активності;

– людський розвиток має інтегративний (залучені всі сторони психіки), але нерівномірний характер;

– нові риси особистості потребують іншого ставлення до неї.

Сучасна педагогічна наука виділяє такі взаємопов'язані чинники – вагомі причини розвитку і формування особистості – спадковість, середовище, виховання.

2 Спадковість як чинник розвитку та формування особистості

Спадковість – відновлення в нащадків біологічної схожості з батьками. Людина успадковує передусім зовнішні ознаки (колір волосся, очей, шкіри, конституцію тіла), фізіологічні особливості (група і резус-фактор крові, поєднання білків в організмі), особливості нервової системи (тип нервової системи, на базі якої формуються тип темпераменту, деякі безумовні рефлекси), а також окремі хвороби (шизофренія, цукровий діабет, карликовість тощо). Спадково передаються власне людські задатки: високоорганізований мозок, задатки до мови, ходіння у вертикальному положенні, окремих видів діяльності.

Задатки – уроджені анатоμο-фізіологічні якості індивіда, природна передумова його розвитку. Спадково можуть передаватися інтелектуальні здібності, проте інтелектуальний розвиток відбувається лише за умови організації активної розумової діяльності. Спадковість може бути причиною розумового відставання. Виховують таких дітей у спеціальних освітніх закладах за спеціальними освітніми програмами. Є також діти, у яких із різних причин є затримка розумового розвитку, подоланню якої сприяє інтенсивна навчальна робота.

Не успадковуються психічні якості особистості. Вони формуються в процесі виховання, навчання, взаємодії особистості з навколишнім середовищем.

Спадковість виступає основою, фундаментом розвитку людини, але не є головним, визначальним чинником у процесі розвитку.

3 Середовище як чинник розвитку та формування особистості

Середовище – комплекс зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і значною мірою впливають на її розвиток. Середовище, що оточує людську особистість, поділяють на природне (географічне) і соціальне, кожне з яких відіграє певну роль у її розвитку.

Природне середовище (географічне розташування місцевості, клімат, рельєф, різноманітні природні умови та ресурси) впливає на спосіб життя людини, характер її трудової діяльності. До соціального середовища належать суспільний устрій, система виробничих відносин, матеріальні умови життя, характер перебігу соціальних процесів.

Соціальне середовище поділяють на:

- мегасередовище, яке має інформаційно-світоглядний характер і ототожнюється у свідомості дитини з поняттями “космос”, “планета”;

- макросередовище ототожнюється з поняттями “етнос”, “суспільство”, “країна”, “держава”;

- мезосередовище ототожнюється з уявленням про своє місто, село, рідний край, характеризує приналежність до певної субкультури;

- мікросередовище – безпосереднє оточення дитини – сім’я, сусіди, однолітки, клас, школа, дитячі та громадські організації.

Відчутним є виховний вплив *сімейного оточення*. Саме в сім’ї відбувається формування морального фундаменту, життєвих настанов і ціннісних орієнтацій, визначення кола інтересів, життєвих перспектив тощо.

Неодмінною умовою становлення особистості є спілкування з однолітками в таких малих групах, як групи дитячого садка, шкільні класи, різні дитячі та юнацькі об'єднання. У цих групах між учасниками виникають функціонально-рольові, емоційно-оцінні та особистісно-смыслові відношення, які сприяють засвоєнню певних норм взаємодії, формуванню вмінь спілкування.

Позитивний виховний вплив на розвиток особистості мають і засоби масової комунікації як один з компонентів соціального оточення. Серед них особливе місце за своїм впливом на дітей посідають електронні засоби: кіно, телебачення, відео, що витіснили собою друковані засоби. Повідомляючи про соціально значущі факти, явища, події, процеси, засоби інформації розширюють наукові знання дітей, сприяють їх духовному збагаченню, соціальному зростанню, виробленню правильного ставлення до життя, активної життєвої позиції. Але слід мати на увазі, що окремі телепередачі, статті в газетах і журналах можуть негативно впливати на розвиток неповнолітніх.

У середовищі, під його впливом людина соціалізується.

Соціалізація – процес засвоєння індивідом соціального досвіду, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості. Мета соціалізації – допомогти дитині адаптуватися в суспільстві, знайти шляхи самовизначення.

Виокремлюють такі види соціалізації:

- цілеспрямована – людина ставить за мету засвоєння соціального досвіду, знає засоби здійснення цього процесу;
- стихійна – засвоєння соціальних норм відбувається без визначення мети та механізмів їх засвоєння.

Головним критерієм соціалізованості особистості є не міра її пристосування, конформізму, а міра її незалежності, упевненості, ініціативності.

4 Виховання як визначальний чинник розвитку та формування особистості

Середовище впливає на розвиток людини переважно стихійно й пасивно. Без цілеспрямованого керування життєдіяльністю дитини навіть найсприятливіше середовище не може добродійно вплинути на розвиток людини. Таким цілеспрямованим впливом є *виховання*.

Перш за все виховання спрямовують на створення умов для розвитку успадкованих фізичних особливостей і природних задатків. Без сумніву, воно не може змінити успадковані особистістю колір шкіри, конституцію тіла, проте може вплинути на загальний фізичний розвиток дитини, зробити її здоровою, витривалою, загартованою. Виховання не може перебудувати й тип темпераменту, але в змозі його скорегувати. Вихованням, особливо самовихованням, людина розвиває та зміцнює гальмівні процеси або збільшує силу і динамічність нервових процесів.

Виховання, впливаючи на розвиток, залежить від нього. Проте головне його завдання – випереджати розвиток, просувати його, зумовлювати в ньому новоутворення. Так, у розвитку дитини виокремлюють дві зони: *зону актуального розвитку* – наявний рівень підготовленості учня, ті завдання, які він може виконати самостійно, а також *зону найближчого розвитку*, що охоплює завдання, які дитина ще не може виконати самостійно, але впорається з ними при невеликій допомозі. Те, що сьогодні дитина робить за допомогою дорослих, завтра робитиме самостійно. За таких умов навчання викликає у неї інтерес до життя, пробуджує і приводить у рух внутрішні процеси розвитку. Отже, виховання формує особистість, сприяє її розвитку, орієнтує на процеси, які ще не визріли, але перебувають у стадії становлення.

5 Діяльність як чинник розвитку та формування особистості

Розвиток особистості (фізичний, психічний і соціальний) здійснюється в діяльності. *Діяльність* – специфічна форма буття людей, що полягає в цілеспрямованому перетворенні природної й соціальної дійсності. У роки навчання школяр бере участь в ігровій, навчальній, трудовій, художній, спортивній, громадській та інших видах діяльності, які забезпечують його всебічний розвиток.

Людській діяльності притаманна *активність* особистості. Саме активність надає діяльності особистісного “зabarвлення”, дозволяє швидше й успішніше засвоювати соціальний досвід, сприяє виробленню комунікативних здібностей, розширенню відношень із довкіллям тощо. Активність виявляється в рухах, пізнанні навколишнього світу, спілкуванні, впливі на оточення й на себе. Пізнавальна активність сприяє інтелектуальному розвитку дитини; активність особистості в трудовій діяльності сприяє її фізичному й інтелектуальному розвитку, готує до майбутнього професійного самовизначення; активність дитини в спілкуванні дозволяє їй набути досвіду моральної поведінки, визначити своє місце в колективі, вчить її підкорятися й керувати іншими. В основі прояву активності лежить *спрямованість* особистості – її потреби, інтереси, установки, ідеали.

Цілеспрямовану активність, направлену на вдосконалення самого себе, називають *самовихованням*.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття

- 1 Поняття про особистість, її розвиток і формування
- 2 Спадковість як чинник розвитку та формування особистості

3 Середовище як чинник розвитку та формування особистості

4 Виховання як провідний чинник розвитку та формування особистості

5 Діяльність як чинник розвитку та формування особистості

6 Теорії розвитку та формування особистості

Обговорення реферативного повідомлення “Самовиховання особистості: сутність, етапи, способи реалізації”.

Виконання практичного завдання:

Спрогнозуйте продовження сценарію казки Редьярда Кіплінга “Мауглі” з позиції прихильників різних теорій розвитку та формування особистості. У своїх доказах спробуйте відповісти на такі запитання:

Чи зможе Мауглі вільно розвиватися серед людей?

Чи побачать люди в ньому особистість?

Модульне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Визначте сутність понять “людина”, “індивід”, “особистість”, “індивідуальність”.

У чому виявляється єдність і відмінність процесів розвитку та формування особистості?

Що є рушійною силою розвитку особистості?

Які чинники розвитку та формування особистості виокремлює сучасна педагогічна наука?

У чому полягає вплив спадковості на розвиток і формування особистості?

Порівняйте вплив позитивних і негативних факторів середовища на розвиток і формування особистості.

Яку функцію виконує виховання в розвитку та формуванні особистості?

Які види діяльності є найефективнішими для розвитку та формування особистості?

Схарактеризуйте основні теорії розвитку та формування особистості.

Пробний тест зі змістового модуля

Виберіть правильну відповідь

1 Твердження, що мета цивілізованого суспільства – це ідеал усебічно сформованої особистості, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

2 Формування наукового світогляду на базі засвоєння системи знань є завданням

- А Естетичного виховання
- Б Розумового виховання
- В Трудового виховання
- Г Фізичного виховання

1 б.

3 Формування особистісних якостей учнів, навичок і правил їхньої поведінки є завданням

- А Естетичного виховання
- Б Морального виховання
- В Трудового виховання
- Г Фізичного виховання

1 б.

4 Формування свідомого ставлення до праці через формування звички та навичок трудової діяльності є завданням

- А Естетичного виховання
- Б Морального виховання
- В Трудового виховання
- Г Фізичного виховання

1 б.

5 Зміцнення здоров'я і загартування організму школярів є завданням

- А Естетичного виховання
- Б Морального виховання
- В Трудового виховання
- Г Фізичного виховання

1 б.

6 Людина як окремий живий організм, представник людської спільноти – це

- А Індивід
- Б Індивідуальність
- В Особистість

1 б.

7 Соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученням людини до конкретних суспільних відносин, – це

- А Індивід
- Б Індивідуальність
- В Особистість

1 б.

8 Сукупність особливостей людини, що визначають її своєрідність, відмінність від інших людей, – це

- А Індивід
- Б Індивідуальність
- В Особистість

1 б.

9 Процес становлення особистості, удосконалення її фізичних і духовних сил під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників – це

- А Виховання
- Б Навчання
- В Освіта
- Г Розвиток

1 б.

10 Твердження, що цілеспрямоване виховання – це визначальний чинник розвитку та формування дитячої особистості, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

Усього: 10 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Тематичний план змістового модуля

№ теми	Назва теми	Усього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
3.1	Вікові особливості розвитку дітей і учнів	18	4	4	10
	<i>Разом</i>	<i>18</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>10</i>

Дидактична ціль: зорієнтувати в особливостях вікового та індивідуального розвитку дітей і учнів.

Опорні поняття:

– вікова періодизація, віковий період, соціальна ситуація розвитку, провідний тип діяльності, основні новоутворення розвитку, вікова криза, сенситивний період розвитку, фаза новонародженості, стадія немовляти, ранній дитячий вік, передшкільний вік, молодший шкільний вік, середній шкільний вік, старший шкільний вік, вікові особливості, акселерація, ретардація, індивідуально-типологічні відмінності.

Засвоєння навчального матеріалу надасть здобувачеві вищої освіти можливість

знати: сучасну вікову періодизацію в педагогіці, критерії визначення вікових періодів, психофізіологічні особливості дітей і учнів різного віку, прояви вікової кризи, індивідуально-типологічні відмінності учнів;

уміти: визначати показники анатомо-фізіологічного, психічного, соціального розвитку дітей і учнів, прогнозувати шляхи педагогічного впливу на особистість з урахуванням соціальної ситуації її розвитку, типу провідної діяльності, основних новоутворень і сенситивності періоду розвитку.

Методичні рекомендації щодо роботи з модулем

Опрацьовуючи лекційний матеріал і першоджерела з теми “Вікові особливості розвитку дітей і учнів”, зверніть увагу на такі провідні ідеї: знання закономірностей фізичного, психічного і соціального розвитку особистості на різних вікових етапах дають змогу вчителю оптимізувати освітній процес; кожному віковому періоду властиві суттєві якісні ознаки – соціальна ситуація розвитку, провідний тип діяльності, основні новоутворення розвитку, вікові кризи.

Готуючись до практичного заняття:

– ознайомтесь із планом його проведення, продумайте аргументовані відповіді на питання та складіть стислі тези виступу до них;

– для самостійного вивчення питання “Сутність явища акселерації” ознайомтесь зі статтею “Акселерація” довідкових видань (Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Акселерація> (дата звернення: 25.08.2022); Енциклопедія освіти / НАПН України ; гол. ред. Кремень В. Г. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 29–30), законспектуйте опрацьований матеріал за таким планом: 1) сутність явища акселерації; 2) причини акселерації; 3) ретардація як протилежне акселерації явище;

– для самостійного вивчення питання “Індивідуально-типологічні відмінності учнів” ознайомтесь із матеріалом навчального видання (Психологія особистості : навч. посіб. / за заг. ред. Є. М. Суліми. Ірпінь : УДФСУ, 2021. С. 154, 156–158; 162, 164–167; 170–171), законспектуйте опрацьований матеріал за такою схемою:

Індивідуально-типологічні відмінності учнів	Визначення понять	Типологія учнів за індивідуальними відмінностями
Темперамент		холерик, ...
Характер		демонстративний, ...
Здібності		навчальні, ...; загальні розумові, ...; талант, ...

– напишіть реферат на тему “Педагогічна допомога першокласникам у період шкільної адаптації”;

– визначте можливі варіанти виконання практичних завдань.

Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання для самоперевірки, здійсніть пробне тестування зі змістового модуля.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти

Змістовий модуль	Тема	Поточне оцінювання					
		Теоретичне питання	Практичне завдання	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Контрольна робота	Оцінка змістового модуля
3	3.1	4	4	4	3	10	25

ТЕМА 3.1 ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ І УЧНІВ

Лекція

План

- 1 Вікова періодизація в педагогіці
- 2 Характеристика передшкільного дитинства
- 3 Особливості розвитку учнів шкільного віку

Література

Бондаренко З. П., Шляхова А. В. Вплив стосунків у колективі на особистісний розвиток молодших школярів. *Молодий вчений*. 2020. № 8. С. 11–15.

Вовчик-Блакитна О. О. Вікові новоутворення. *Енциклопедія освіти / НАПН України*; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 130–131.

Закалик Г. М., Терлецька Ю. М., Шувар Н. М. Психологія розвитку та успіху особистості: навч. посіб. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2019. С. 118–191.

Максименко С. Д. Вікова періодизація психічного розвитку. *Енциклопедія освіти / НАПН України* ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 129.

Максименко С. Д. Молодший шкільний вік. *Енциклопедія освіти / НАПН України* ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 587–588.

Мосіяшенко В. А. Українська етнопедagogіка : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2019. С. 87–98.

Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : Літера ЛТД, 2019. С. 29–35.

Психологія особистості : навч. посіб. / за заг. ред. Є. М. Суліми. Ірпінь : УДФСУ, 2021. С. 154–175.

Сергеєнкова О., Столярчук О., Коханова О. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. С. 55–237.

Тимченко А. А. Психодидактика у початковій школі : навч.-метод. посіб. Миколаїв : СПД Румянцева, 2020. С. 75–84.

Шквир О. Л. Актуальні проблеми початкової освіти : навч. посіб. 2-ге видання, перероб. Хмельницький : ХГПА, 2020. С. 25–37, 44–58.

Зміст лекції

1 Вікова періодизація в педагогіці

Вікова періодизація – умовний поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові періоди, вимірювані роками. *Віковий період* – відрізок життя індивіда, певний ступінь його розвитку як особистості з характерними, відносно стійкими якісними особливостями.

Визначення періодів психічного розвитку особистості необхідне для створення оптимальної системи навчання й виховання, використання в повному обсязі можливостей дитини на кожному віковому етапі.

У педагогіці обґрунтованою вважають таку вікову періодизацію: вік немовляти (від новонародженості до року); ранній дитячий вік (від року до трьох); передшкільний вік (від трьох до шести – семи років); молодший шкільний вік (від шести/семи до десяти/одинадцяти років); середній шкільний

вік, або підлітковий (від одинадцяти до п'ятнадцяти років); старший шкільний вік, або рання юність (від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років).

Критеріями визначення вікових періодів є *соціальна ситуація розвитку, провідний тип діяльності, основні новоутворення розвитку та кризи*.

Кожному віку притаманна своєрідна, специфічна для нього соціальна ситуація розвитку. Поняття соціальної ситуації розвитку відображає особливості впливу на нього навколишнього середовища, сукупність соціальних і міжособистісних дій людей, які оточують дитину та забезпечують набуття нових якостей особистості шляхом перетворення соціального на індивідуальне. З життям дитини в певній соціальній ситуації виникає провідний вид діяльності (емоційно-безпосереднє спілкування немовляти з дорослими, предметно-маніпулятивна діяльність дітей раннього віку, сюжетно-рольова гра в передшкільників, навчальна діяльність у молодших школярів, інтимно-особистісне спілкування підлітків, професійно-навчальна діяльність у старшому шкільному віці). У ній розвиваються новоутворення, властиві для певного віку, які приходять у суперечність зі старою соціальною ситуацією розвитку, руйнують її та будують нову, яка, своєю чергою, відкриває нові можливості для психічного розвитку дитини в наступному віковому періоді. Така перебудова соціальної ситуації розвитку складає основний зміст критичних періодів.

Вікова криза – нетривалий за часом (до року) період розвитку людини, для якого є характерними бурхливі зміни психіки. Кризи проявляються в негативних симптомах поведінки, фактах важковиховуваності, тимчасового зниження навчальної працездатності та мають не лише негативне, а й позитивне значення в розвитку особистості. У дитячому віці виділяють: кризу новонародженості, кризу першого року життя, кризу трьох років, кризу шести/семи років, кризу тринадцяти років, або підліткову.

Унаслідок багатьох причин розвиток дітей відбувається по-різному, тому особистість кожної дитини поряд із

загальними, типовими для певного віку має також індивідуальні риси.

2 Характеристика передшкільного дитинства

Розвиток немовляти. Новонароджена дитина (до чотирьох тижнів) має своєрідні анатомо-фізіологічні ознаки. Вага дитини становить приблизно 3–3,5 кг, довжина тіла – 49–51 см. М'язи, зв'язки, кістки ще дуже слабкі, не сформовані нервові механізми, що забезпечують рухи рук і самостійне пересування дитини.

Нервова система морфологічно вже складена: вага головного мозку – до 400 г, у його корі є основні борозни й звивини, така сама кількість нервових клітин, що й у мозку дорослої людини. Проте нервові клітини майже не мають розгалужень, нервові провідні шляхи ще не покриті мієліновою (жироподібною) оболонкою, тому в перші тижні життя дитина майже постійно спить, її реакції безпосередньо залежать від кількості та різноманітності подразників.

Активність дитини виявляється у вроджених рухах, пов'язаних з харчуванням, орієнтуванням, захистом (смоктання, ковтання, випльовування, мімічні рухи, повернення очей і голови в бік джерела світла, чіпляння, відштовхування ногами від опори тощо). Ці безумовні рефлекси забезпечують первинне пристосування дитини до нових умов життя після народження і стають основою для виникнення складніших форм взаємодії дитини із середовищем.

Важливішим пізнавальним органом дитини в перші тижні її життя є ротова порожнина. Пов'язані з харчуванням рухи найбільш сформовані й енергійні. Ось чому природне годування має важливе значення для дитини. У ньому бере участь широкий комплекс рефлексів – нюхових, смакових, температурних, тактильних, вестибулярних, що позитивно впливає не лише на фізичний, а й на психічний розвиток.

Важливе значення для життєдіяльності дитини в цей період має виникнення слухового (на 2–3 тижні) і зорового (на 3–5 тижні) зосередження, на основі чого відбувається

підпорядкування рухової активності, яка в перші тижні життя має хаотичний характер. З появою слухового і зорового зосередження помітно збільшується час неспання дитини, виникає елементарна пізнавальна активність, пов'язана з потребою в нових враженнях, з'являються перші позитивні емоції.

Основною формою життєдіяльності дитини стає її становлення до матері (іншої особи), що годує. З реакції зосередження на обличчі матері виникає важливе новоутворення новонародженості – комплекс пожвавлення, тобто емоційно-позитивна реакція, коли в дитини з'являється весела міміка, блиск очей, посмішка. Дитина глибоко дихає, енергійно гуде, перебирає ручками й ніжками. Тривалість такого емоційно-мімічного стану стає довшою, він переноситься на інших людей, які звертаються до дитини. Така поведінка зумовлена соціальною потребою в людині, у спілкуванні з нею.

Комплекс пожвавлення знаменує закінчення новонародженості й початок нової стадії розвитку – стадії немовляти.

Активному розвитку психіки немовляти сприяє швидке фізичне зростання. До кінця першого року життя зріст немовляти становить 70–75 см, вага – 9–10 кг, прорізуються молочні зуби. Інтенсивно розвивається нервова система, вага мозку однорічної дитини досягає в середньому 850–900 г, набувають удосконалення аналізаторні функції.

Соціальна ситуація психічного розвитку немовляти – ситуація нерозривної єдності дитини й дорослого. Тому провідною діяльністю дитини в цьому віці є емоційне спілкування, предметом якого є доросла людина. Першими ознаками спілкування дитини з дорослими є впізнавання матері, увага, інтерес до іншої людини, емоційний відгук на появу дорослого, намагання привернути до себе увагу, розрізнення близьких і чужих людей, бажання отримати заохочення, певне ставлення до того, що дитина робить.

Протягом першого півріччя відбувається інтенсивний сенсорний розвиток, а починаючи з другого – прискорюється

розвиток моторики дитини, тобто сенсорні процеси у своєму розвитку випереджають розвиток рухів.

Зорове зосередження, яке з'явилося ще на етапі новонародженості, стає тривалішим, дитина може слідкувати за предметами, що рухаються. Уже в 3–4 місяці дитина реагує на колір, у 6 місяців – виявляє активний інтерес до кольору, у 9 місяців діти розрізняють червоний, жовтий, синій, зелений кольори.

Розвиток слуху в малят полягає в диференціації реакцій на звукові подразнення, виникненні орієнтувальних реакцій з поворотом голови на звук, у просторовій його локалізації. Немовлята здатні розрізняти звуки за висотою, силою і тембром, у другому півріччі – реагувати на музичні мелодії. Особливе місце займають у житті дитини звуки мовлення, розвиваються голосові реакції.

Надзвичайне значення для психічного розвитку дитини має виникнення акту хапання – першої організованої, спрямованої дії. Хапання здійснюється під контролем зору, поступово встановлюються зорово-тактильно-кінестетичні зв'язки, що складають основу початкового орієнтування дитини в просторі. Відбувається диференціація кінестетичних відчуттів у долонях і пальцях, що зумовлює розрізнення функцій пальців в акті хапання, здійснюється розподіл функцій між правою і лівою руками. До кінця немовлячого віку виникає етап функціональних дій: нанизування, прикладення та вкладання, відкривання тощо.

На шостому місяці дитина здатна сидіти. За нормальних умов розвитку 8–9-місячна дитина вже може стояти самостійно, за щось тримаючись, пересуватися, а на кінець року – робити перші кроки.

Ходьба – перше новоутворення немовляти, яке знаменує собою розрив старої ситуації розвитку. Саме ходьба і предметні дії вимагають мови, яка б задовольняла спілкування дитини й дорослого щодо предметів. Тому другим новоутворенням у цьому віці є поява першого слова.

У підготовці артикуляції важливу роль відіграють із трьох місяців – гуління (неусвідомлена гра звуками), після 6 місяців – лепетання (багаторазове повторення складів), після 9 місяців –

відтворення звуків. Слово дорослого починає регулювати поведінку дітей уже наприкінці першого року їхнього життя. Діти в цей час розуміють до 10–20 слів, виконують завчені рухи при їх називанні, можуть вибрати предмети за вказівкою, припиняти дію з ними під впливом заборони. На кінець першого року життя діти вимовляють перші слова. І хоча спілкування з дитиною на цій стадії розвитку ще досить складне, але це вже мовне спілкування, що відкриває можливості дитини для засвоєння людського досвіду.

Отже, дитина першого року, вступаючи в новий період свого життя, уже багато чого може: вона ходить або намагається це зробити, виконує різноманітні дії з предметами; її сприймання можна організувати за допомогою мови, оскільки вона розуміє спрямовані до неї слова дорослих; починає говорити. В основі пізнавального й емоційного розвитку дитини лежить потреба в спілкуванні з дорослими.

Ранній дитячий вік (від одного до трьох років) – період істотних змін в анатомо-фізіологічному, психічному розвитку, спілкуванні з дорослими. Досягненнями раннього дитинства є опанування прямої ходи, розвиток предметної діяльності, опанування мови.

Розвиток дитини характеризує інтенсивний фізичний ріст організму. До двох років прорізаються всі 20 молочних зубів; до трьох років її зріст сягає 80–90 см, вага становить 14,8–15 кг. Змінюється співвідношення між величиною голови, тулуба, кінцівок. Ритмічніше функціонує серце. Вага мозку дитини досягає 1000 г (це 2/3 ваги мозку дорослої людини). Розвиваються нервові механізми, відбувається мієлінізація нервових шляхів у півкулях мозку, підвищується працездатність нервової системи.

Новоутворення, що виникають у кінці першого року життя, викликають побудову нової соціальної ситуації розвитку – ситуацію сумісної діяльності з дорослою людиною. Зміст цієї сумісної діяльності полягає в засвоєнні суспільно вироблених способів дій із предметами. Провідною для дітей цього віку стає предметна діяльність. Спілкування виступає як засіб здійснення предметної діяльності, знаряддя для засвоєння способів оперування предметами.

Предметна діяльність має вирішальний вплив на розвиток психіки та пізнавальної діяльності дитини раннього віку. Інтенсивного розвитку набуває зорова, дотикова, кінестетична чутливість. Виникають міжаналізаторні зв'язки, найважливішими з яких є координація рухів рук та очей. При виборі однакових предметів дворічні діти диференціюють їх за формою, розміром і кольором. На початку третього року життя дитина здатна орієнтуватися в найближчому просторовому оточенні, розрізнити напрями “вперед” і “назад”, “догори” та “донизу”, помічати зміни в розташуванні предметів. У неї виникають перші орієнтації в часовій послідовності подій, але дитині ще важко розрізнити значення слів “сьогодні”, “завтра”, “вчора”. Швидко розвивається фонематичний і музикальний слух.

Процеси пам'яті й уваги в ранньому дитинстві розвиваються від мимовільної форми до перших виявів довільної. У предметних практичних діях значно активізується уява, наочно-дійове мислення дитини. Настає стадія сенситивності (особливої чутливості) дитини до мовних впливів: дитина опановує слухання мовлення, швидко поповнює пасивний словник, до двох років дитина розуміє слова, що стосуються її оточення, удосконалює граматичну структуру мовлення. Мовні надбання дітей позначаються на всіх психічних процесах – відчуттях, сприйманні, мисленні, пам'яті.

З розвитком активності, самостійності дітей різноманітнішими стають їхні стосунки з дорослими. Розвиваються взаємини між самими дітьми, спостерігається зародження ігрової діяльності, виникають так звані “ігри поряд”, спільні ігри.

У ранньому віці починають формуватися моральні почуття, особливо в тих випадках, коли з'являється необхідність урахувати поведінку інших людей. На другому році життя в дитини виникають позитивні стосунки з товаришами, із якими вони грають, стає усвідомленою симпатія, а форми її переживання – більш різноманітними. Складаються передумови волі, з'являються первинні прояви самосвідомості.

Наприкінці другого року життя виникає так звана “криза трьох років” – розпад старої системи соціальних відносин. Сутність цієї кризи полягає в психологічному відокремленні дитячого “Я” від дорослих, що супроводжується певними специфічними проявами – негативізмом, вередливістю, гоноровістю, упертістю, свавіллям. Їх причини – невдоволеність взаєминами з дорослими, прагнення знайти власну позицію.

Передшкільний вік (від трьох до шести/семи років) – базовий віковий період передшкільного дитинства, період появи ряду соціальних потреб дитини, найважливішими з яких є: потреба в засвоєнні соціального досвіду; потреба в зовнішніх враженнях, у результаті чого відбувається розвиток пізнавальних здібностей; потреба в рухах, що приводить до опанування системи різноманітних умінь і навичок.

Для анатомо-фізіологічного розвитку дітей передшкільного віку є характерними такі показники: середнє щорічне збільшення зросту передшкільника становить близько 6–7 см, вага дитини збільшується на 1,5–2 кг, змінюються пропорції тіла, видовжується тулуб й особливо ноги, значно підвищується координація, точність і вправність рухів, удосконалюється діяльність серцево-судинної системи. Відбуваються прогресивні зміни вищої нервової діяльності, пов’язані з морфологічними змінами в будові головного мозку, збільшенням його ваги до 1350 г та розвитком функцій.

Соціальна ситуація розвитку обумовлена бажанням передшкільника включитися в доросле життя, брати в ньому активну участь. Центром, навколо якого обертається передшкільний вік, є доросла людина як носій певних функцій у системі суспільних відносин. Оскільки реалізувати потребу у справжньому дорослому житті в сучасних історичних умовах неможливо, життя дитини проходить в умовах опосередкованого, а не прямого зв’язку зі світом.

Моделює життя дорослих рольова гра, тому саме її вчені розглядають як провідну діяльність передшкільника. Соціальна сутність гри як провідної діяльності полягає в тому, що діти відображають в грі різні сторони життя, особливості діяльності дорослих, набувають і уточнюють свої знання про

навколишній світ. Нова провідна діяльність має значний вплив на психічний розвиток дитини.

Для розвитку пізнавальних процесів дітей передшкільного віку характерними є ускладнення структури аналітико-синтетичної діяльності, розширення сфери впливу словесних подразників, сигналів на розвиток діяльності дитини, підвищення чутливості аналізаторів, розвиток кольоровідчуття, мовного та звуковисотного слуху, просторової орієнтації орієнтування в часі, збільшення вправності й точності рухів, швидкості вироблення рухових навичок.

Сприймання передшкільників поступово виокремлюється у відносно самостійні дії, спрямовані на пізнання предметів навколишнього світу, на виконання перцептивних (чуттєвих) завдань. Пам'ять передшкільників розвивається в осмисленій діяльності, у якій розуміння є основою як мимовільного, так і довільного запам'ятовування. Збагачується репродуктивна уява, здійснюється процес формування довільності уяви. Мислення стає образно-мовним, набуває певної самостійності: поступово виділяється від практичних дій і стає розумовою дією, спрямованою на вирішення пізнавального розумового завдання. Починає формуватися довільна увага, зростає її стійкість та обсяг. Але підвищена збуджуваність, невисока працездатність при кисневому голоді різко знижують увагу.

Розвиток мислення в дітей передшкільного віку спричиняє позитивні зрушення в їхньому мовленні. Швидко збагачується словник, розвивається граматичний склад мови, з'являється оригінальне словотворення. Виникає внутрішнє мовлення, що є ознакою словесно-логічного мислення.

Особистісний розвиток дітей передшкільного віку пов'язаний із задоволенням щораз більшої потреби в товаристві ровесників, розвитком соціальних емоцій (симпатії, антипатії, уподобання тощо), формуванням моральних почуттів (переживання гордощів, власної гідності, сорому, страх перед покаранням тощо) та вольових якостей (здатність досягати мети, переборювати зовнішні та внутрішні перешкоди, свідомо регулювати свою поведінку). Стає достатньо стійкою самооцінка старших передшкільників.

Набуває нових форм спілкування з дорослими: від зовнішнього контакту дитина переходить до свідомого і добровільного підкорення дорослому, до інтелектуального співробітництва.

Період передшкільного дитинства завершується формуванням у дітей *психологічної готовності до навчання в школі*. Основними її компонентами є мотиваційна, розумова й емоційно-вольова готовність.

Мотиваційна готовність починається з позитивного ставлення до школи, бажання вчитися, прагнення здобувати знання. Вона основана на пізнавальній спрямованості передшкільника, допитливості, набираючи форм пізнавальної активності, перших пізнавальних інтересів. Пізнавальна спрямованість виявляється в здатності відділяти відоме від невідомого, переживати почуття задоволення від здобутих знань, радощів і захоплення від виконання інтелектуальних завдань.

Розумова готовність дітей до школи не зводиться лише до набуття певної суми знань про навколишнє середовище, а передбачає також розумові дії та операції. Тому в цей час формуються вміння розв'язувати прості задачі, робити звуковий аналіз слова або зв'язно розповідати про зображення на картинці, виконувати в певних межах операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, групування тощо.

Вольова готовність дітей до школи означає здатність керувати своєю поведінкою, довільно спрямовувати свою психічну діяльність. Саме певним рівнем вольового розвитку майбутнього школяра обумовлена його здатність зосереджуватися на виконанні шкільних завдань, скеровувати увагу на уроці, запам'ятовувати й відтворювати матеріал. Емоційна готовність виявляється в задоволенні, радості, довірі, із якими дитина йде до школи. Ці переживання роблять її відкритою для контактів з учителями, новими товаришами, підтримують упевненість у собі, прагнення знайти своє місце серед однолітків. Важливим моментом емоційної готовності є переживання, пов'язані із самою навчальною діяльністю, її процесом і першими результатами, уболівання за успішне виконання завдань.

3 Особливості розвитку учнів шкільного віку

Молодший шкільний вік (від шести/семи до десяти/одинадцяти років) – період різкої зміни життя і діяльності дитини, пов'язаний з її вступом до школи. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра визначається здатністю дитини до прийняття нової соціальної позиції – положення школяра, можливість управляти своєю поведінкою, своєю розумовою діяльністю, перехід від ігрової до навчальної діяльності, яка стає в цьому віці провідною.

Майже всі діти приходять до школи з прагненням учитися, вони ставляться до учіння як до суспільно важливої діяльності. Як правило, учні початкових класів поважають учителя, його вимогливість і стриманість діти пов'язують із серйозністю процесу навчання.

Фізичному стану дитини в цьому віці властиві збільшення зросту та ваги тіла, підвищення імунітету, швидкий розвиток м'язів серця, стають можливими зміни частоти серцевих скорочень під впливом різних рухів, позитивних і негативних емоцій. Кістково-сполучний апарат молодших школярів досить гнучкий, оскільки в їхніх кістках ще багато хрящової тканини. Розвиток м'язової системи сприяє збільшенню фізичної сили дітей. Але дрібні м'язи кисті розвиваються повільніше.

Вага мозку молодшого школяра наближається до ваги мозку дорослої людини. Особливо збільшуються лобні долі, пов'язані з діяльністю другої сигнальної системи. Водночас відбуваються значні зміни в розвитку і роботі центральної нервової системи. Аналітико-синтетична діяльність кори великих півкуль головного мозку ускладнюється.

Під час навчання якісно та кількісно розвиваються пізнавальні процеси. Вони виявляються в розвитку сприймання: збільшується швидкість цього процесу, кількість сприйнятих об'єктів, розширюється обсяг їх запам'ятовування тощо. Сприймання стає повільнішим, цілеспрямованим і категоріальним процесом, але трапляються труднощі в розрізненні відтінків кольорів за світлотою та насиченістю, розмежуванні складної форми та її відтворенні, написанні букв і цифр, розпізнаванні окремих фонем рідної мови. Розвиток

пам'яті полягає в зміні співвідношення між мимовільним і довільним запам'ятовуванням (у бік зростання довільного), образної та словесно-логічної пам'яті. Уява молодших школярів розвивається від її репродуктивних форм до творчого осмислення уявлень, від довільного їх комбінування до логічно обґрунтованої побудови нових образів. Мислення стає конкретно-образним, усе більшого значення набувають абстрактні компоненти.

Для розвитку мовлення важливим є збільшення кількості слів, якими діти позначають предмети, явища, їх ознаки, дії, процеси, використання різних форм слова, писемного та внутрішнього мовлення. Проте є ще чимало дефектів в усному мовленні (шепелявість, заміна одного звука іншим, заїкання, гаркавість тощо), які вимагають уваги вчителя і спеціаліста-логопеда.

Увага молодших школярів є мимовільною. Діти активно реагують на все нове, яскраве та незвичайне. З віком зростає обсяг і стійкість уваги, пов'язані зі значущістю навчального матеріалу.

У молодшому шкільному віці відбувається подальший розвиток особистісних якостей в інтелектуальній, емоційній, вольовій сферах, спілкуванні з дорослими та однолітками. Джерелом емоцій у молодших школярів є навчальна й ігрова діяльність. Формуванню почуттів сприяють успіхи та невдачі в навчанні, взаємини в колективі, читання художньої літератури, сприймання телепередач, кінофільмів, інтелектуальні ігри тощо. До емоційної сфери належать переживання нового, здивування, сумнів, радощі пізнання – основи формування пізнавальних інтересів, допитливості учнів. Колективні заняття сприяють розвитку моральних почуттів і формуванню таких рис характеру, як відповідальність, товариськість, колективізм.

Молодші школярі емоційно вразливі. Відбувається диференціація сором'язливості, яка виявляється в реагуванні дітей на людину, думка якої має значення для них. Розвивається почуття самолюбства, що проявляється в гнівному реагуванні на приниження їхньої гідності,

позитивному емоційному переживанні за визнання їхніх особистих якостей.

Розвитку моральних почуттів (дружби, товарищкості, обов'язку, гуманності) сприяє перебування учнів у колективі, об'єднаному спільною навчальною діяльністю, а формуванню вольових якостей – шкільне навчання, яке вимагає від учнів усвідомлення та виконання обов'язкових завдань, підпорядкування активності, довільного регулювання поведінки, уміння керувати увагою, слухати, думати, запам'ятовувати, узгоджувати свої потреби з вимогами вчителя.

Молодшим школярам властиві наслідування й підвищене навіювання, що як позитивно, так і негативно впливає на засвоєння норм поведінки. У цей період зростає роль особистого прикладу вчителя.

Починає формуватися громадська думка, з'являються спроби оцінити вчинки ровесників. У класному колективі виникають об'єднання, які переростають у стійкі шкільні та позашкільні мікроколективи.

Середній шкільний вік, або підлітковий, охоплює період розвитку дитини від одинадцяти до п'ятнадцяти років. Його називають перехідним, тому що відбувається перехід від дитинства до юності у фізичному, психічному, соціальному аспектах.

Для підліткового віку характерний пріоритет дитячої спільноти над дорослою. Саме в групі однолітків виникає нова ситуація розвитку особистості. Перш за все, це моральні норми, на основі яких будуються соціальні взаємини. Центр життя підлітка переноситься з навчальної діяльності в діяльність спілкування. Змінюються взаємини з учителями: для підлітка більш цінним є той статус, який він отримує в референтній групі, ніж оцінне ставлення до нього з боку вчителя. Основним видом діяльності стає інтимно-особистісне спілкування з однолітками.

Особливості фізичного розвитку підлітків обумовлені змінами, пов'язаними зі статевим дозріванням організму. Значно активізується діяльність щитоподібної залози та гіпофізу, що сприяє посиленню процесів обміну в організмі, а

також збудженню нервової системи. Мускулатура серця і його об'єм збільшуються вдвічі, а діаметр судин залишається малим. Маса тіла збільшується в 1,5 раза. Тому серце через порівняно вузькі судини не може постачати потрібну кількість крові до різних ділянок організму, зокрема, до мозку. Нервовий апарат, що регулює серцеву діяльність підлітків, не завжди справляється зі своєю функцією, ця недостатність викликає порушення серцевої діяльності (неправильний ритм, блідість, посиніння губ тощо). Скелетна система міцнішає, проте закріплення хребта, грудної клітки, тазу ще не закінчилося. Головний мозок підлітків за вагою наближається до ваги мозку дорослої людини. Розвиваються специфічно людські ділянки мозку (лобні, частково скроневі й тім'яні), відбувається внутрішньоклітинне вдосконалення кори головного мозку, збагачуються асоціаційні зв'язки між його ділянками. Досконалішими стають гальмівні процеси, розвивається друга сигнальна система, посилено формуються нові динамічні стереотипи, які стають основою навичок, звичок, рис характеру.

Середній шкільний вік характеризується значним розвитком психіки, пізнавальних процесів. Удосконалюється сприймання, стаючи більш плановим, різнобічним, проте воно ще не досягає повного розвитку. Зазнає якісних змін мотивація навчання, пізнавальні інтереси підлітків стають виразнішими, стійкішими та змістовнішими, більш вибірковою є інтерес до навчальних предметів. Освітній процес підвищує вимоги до уваги підлітків, здатності зосереджуватися на змісті навчальної діяльності, відвертатися від сторонніх показників. Підлітки прагнуть до логічного осмислення матеріалу, їх пам'ять набуває більшої довільності й керованості.

Важливою умовою мовного розвитку підлітків є вдосконалення вміння користуватися мовою як засобом спілкування. У зв'язку з цим посилюється інтерес до опанування виразності мови.

У цьому віці зростає значення праці в житті, розширюється участь дітей у продуктивній трудовій діяльності в школі й поза нею. Це відповідає їхнім фізичним можливостям і потребам. Підлітки здатні до тривалої систематичної праці,

усвідомлюють її суспільне значення, прагнуть до її результативності. Їх приваблює праця, у якій може виявлятися певна ініціатива і творчість.

Підлітковий вік – період переходу від дитинства до дорослості, інтенсивного становлення почуттів і волі, спрямованості, готовності жити й діяти так, як живуть і діють дорослі. Підліток усвідомлює себе дорослою особою. Зростає його активність, відбувається ціннісна переорієнтація під впливом прагнення бути дорослим. Проте він поводить себе ще як дитина. Його психічному розвитку властиві багато суперечностей.

Особливо характерним для підлітків є прагнення до самостійності. У ньому виявляється почуття власної дорослості, потреба в її визнанні дорослими. Самооцінка набуває не меншого значення, ніж оцінювання його дорослими. Моральні почуття перебувають ще на стадії формування, тому у своїй поведінці підлітки не завжди поєднують слова, почуття та дії.

Цей віковий період відрізняється бурхливим перебігом емоцій, раптовими змінами емоційних станів, переживань, настроїв, переходами від піднесення до нестриманості, від надмірної рухливості до спокою, байдужості. Раптові зміни настрою підлітка можуть спричинити погану оцінку, неухважність дорослих до інтересів і почуттів, нетактовний спосіб втручання в його емоційне життя.

Вольові якості підлітка характеризуються тим, що зникає навіюваність, зміцнюється сила волі, самовладання, зростає здатність до подолання труднощів, вияву рішучості та наполегливості. Але підліток не завжди правильно розуміє, у чому саме полягає сила волі. За силу волі іноді приймається негативізм, що виявляється в небажанні підкорятися розумним вимогам дорослих і правилам поведінки.

Важливе значення у формуванні особистості підлітка має колектив. Однією з найхарактерніших рис учнів середнього шкільного віку є прагнення до самоствердження. Бажання зайняти своє місце в колективі, бути лідером, помітним або малопомітним виконавцем, активним або пасивним, діяти заради колективу або заради себе є виявом внутрішніх, недостатньо усвідомлених позицій дитини. Але в процесі їх

прояву, оцінювання колективом підліток під впливом колективної думки починає усвідомлювати свої устремління, домагання, вчинки та місце в колективі, стає суб'єктом виховання.

Стають активними, набувають нових форм дружба і товаришування. Важливим фактором формування особистості підлітка є дружні взаємини з батьками. У цьому віці втрачає своє значення категоричне наслідування авторитету.

Підлітковий вік ще називають критичним. Цей період може стати важким у виховному відношенні, але труднощі зникають, якщо вихователі розуміють зміни, які відбуваються в психічному житті дітей, поважають нові його тенденції, сприяють реалізації підлітків, відповідно організовуючи різні види їх діяльності, взаємини в колективі, участь у громадському житті.

Старший шкільний вік, або рання юність, (від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років) – вік безпосередньої підготовки особистості до життя як дорослої людини, вибору професії, виконання соціальних функцій. Нова соціальна позиція старшокласника змінює для нього значущість учіння. У порівнянні з підлітками інтерес до навчання в них підвищується. Старшокласники, для яких головною є навчально-професійна діяльність, розглядають навчання як необхідну базу, передумову майбутньої професійної діяльності. Учні старшого шкільного віку цікавлять переважно ті предмети, які будуть потрібні в подальшому житті, їх знову починає хвилювати успішність навчання.

Фізичний розвиток полягає насамперед у збільшенні зросту, ваги тіла й окружності грудної клітини. У старшокласників в основному завершується закріплення скелета, удосконалюється м'язова система. Підвищується фізична витривалість і працездатність організму. Розвивається моторика, досконалішою стає координація рухів. Тілесна конституція, особливо обличчя, набуває специфічно індивідуального характеру. Удосконалюється функціонування серцево-судинної системи, нервова регуляція її діяльності. Збільшується життєва місткість легенів, особливо в хлопців, витриваліше функціонує дихальний апарат.

Продовжується функціональний розвиток нервових клітин головного мозку. Установлюється стійка рівновага у функціонуванні ендокринної системи. Співвідношення активності залоз внутрішньої секреції стає таким, як у дорослого.

Удосконалюються психічні властивості особистості старшого школяра. Важливим аспектом психічного розвитку в юнацькому віці є інтенсивне інтелектуальне дозрівання, провідна роль у якому належить розвитку мислення. Навчальна діяльність створює сприятливі умови для переходу учнів до вищих рівнів абстрактного й узагальнювального мислення. Старшокласники більш усвідомлено і міцно опановують логічні операції. Наукові поняття стають не лише предметом вивчення, а й інструментом пізнання, аналізу та синтезу.

Удосконалюється спостережливість, здатність помічати в об'єктах суттєві зовнішні ознаки, точніше й об'єктивніше їх відображати. Формується самоспостереження (за своїми діями, поведінкою, переживаннями, думками).

Розвивається репродуктивна і творча уява, критичність у ставленні до витворів уяви, посилюється самоконтроль, реалістичність у співвіднесенні образів уяви, особливо мрій, із дійсністю, своїми можливостями.

Довільне запам'ятовування стає набагато ефективнішим від мимовільного, відбуваються зміни в процесах логічного запам'ятовування, зростає продуктивність пам'яті на абстрактний матеріал. Основою запам'ятовування матеріалу стають виявлені логічні зв'язки. Удосконалюються способи заучування за допомогою застосування раціональних прийомів.

Мовлення старшокласників ускладнюється за змістом і структурою, збагачується новими науковими й технічними термінами. Активізуються мовні засоби передачі думок, відбувається засвоєння і використання норм літературної мови.

Особистісне зростання старшокласників пов'язане з подальшим розвитком і збагаченням емоційної сфери, усвідомленням і дотриманням прийнятих у суспільстві норм поведінки, виробленням свого ставлення до суспільного життя.

Розвиваються почуття гуманізму, колективізму, дружби й товаришування, честі, обов'язку та відповідальності, формується таке складне почуття, як совість. Особливо загострюються почуття, пов'язані з усвідомленням свого "Я", власної гідності, потребою дружити, товаришувати.

Настає певна стабілізація, врівноваженість у стосунках молоді обох статей. Інтимні переживання наближаються за своєю формою до почуттів дорослих людей.

З розвитком свідомості та самосвідомості, цілеспрямованості діяльності формуються вольові якості. Закріплюється здатність керуватися у своїй поведінці й діяльності більш віддаленими цілями. Зміцнюються сила волі, витримка, наполегливість, самоконтроль. Збагачується мотиваційна база вольових дій, здатність до критичного їх аналізу, що виявляється в розсудливості, обдуманості, самовладанні. Зменшується навіюваність, імпульсивність.

Центром психічного розвитку старшокласників стає вибір професії.

Формуються основні риси характеру особистості. Дедалі більшого значення набуває система переконань, нових потреб, інтересів та ідеалів, які визначають напрям життєвої активності, ставлення до оточення, самого себе, суспільних обов'язків.

Фактором формування особистості в цей період є спілкування з ровесниками, дорослими. Впливовим є класний колектив, у якому проходить значна частина життя молоді, здійснюється навчальна діяльність, виникають різноманітні форми суспільних контактів. Відбуваються зміни в ставленні старшокласників до дорослих, особливо – до батьків і вчителів. Основним стає принцип рівноправності.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття

- 1 Вікова періодизація в педагогіці
- 2 Характеристика передшкільного дитинства
- 3 Особливості розвитку учнів шкільного віку
- 4 Сутність явища акселерації
- 5 Індивідуально-типологічні відмінності учнів

Обговорення реферативного повідомлення “Педагогічна допомога першокласникам у період шкільної адаптації”.

Виконання практичних завдань:

На основі аналізу навчальних видань із вікової та педагогічної психології виявить причини й специфічні прояви кризи шести/семи та кризи тринадцяти років життя (підліткової), визначте педагогічні рекомендації до врахування проявів кризової поведінки учнів в освітньому процесі. Оформіть результати вашої роботи у вигляді таблиці:

Вікова криза	Причини кризи	Прояви кризи	Педагогічні рекомендації щодо подолання кризи
6/7 років			
13 років			

Модульне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Що є критеріями визначення вікових періодів розвитку особистості?

Чому перехід від попереднього періоду до наступного має кризовий характер?

Розкрийте специфіку розвитку немовляти.

Якими ознаками є характерними для динаміки фізичного та психічного розвитку дітей раннього віку?

Поясніть особливості розвитку психіки та пізнавальної діяльності дітей передшкільного віку.

Якими особливостями характеризується поведінка й особистісний розвиток учнів молодшого шкільного віку?

Які новоутворення виникають у структурі особистості підлітка?

У чому полягають особливості фізичного, психічного й соціального розвитку учнів старшого шкільного віку?

Що таке акселерація, у чому вона проявляється? Поясніть сутність ретардації.

Доведіть необхідність знання вчителем індивідуально-типологічних відмінностей учнів.

Пробний тест зі змістового модуля

Виберіть правильну відповідь

1 Твердження, що вікова періодизація – це поділ цілісного життєвого циклу людини на періоди, які вимірюються роками, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

2 Етап розвитку людини, що характеризується бурхливими змінами психіки, – це

- А Вікова криза
- Б Вікова періодизація
- В Віковий період

1 б.

3 Твердження, що сенситивний період – це період підвищеної чутливості для розвитку певних психічних процесів дитини, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

4 Сюжетно-рольова гра як основний вид діяльності є ознакою

- А Молодшого шкільного віку
- Б Передшкільного віку
- В Середнього шкільного віку
- Г Старшого шкільного віку

1 б.

5 Образно-логічне мислення й наочно-образна пам'ять є показниками

- А Молодшого шкільного віку
- Б Передшкільного віку
- В Середнього шкільного віку
- Г Старшого шкільного віку

1 б.

6 Нерівномірність анатомо-фізіологічних змін, пов'язаних зі статевим дозріванням організму, є ознакою

- А Молодшого шкільного віку
- Б Передшкільного віку
- В Середнього шкільного віку
- Г Старшого шкільного віку

1 б.

7 Усвідомлення і дотримання певних норм поведінки, прийнятих у суспільстві, вироблення власного ставлення до суспільного життя є ознаками

- А Молодшого шкільного віку
- Б Передшкільного віку
- В Середнього шкільного віку
- Г Старшого шкільного віку

1 б.

8 Психічні властивості людини, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності, – це

- А Здібності
- Б Темперамент
- В Характер

1 б.

9 Комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності, – це

- А Здібності
- Б Темперамент
- В Характер

1 б.

10 Твердження, що процес акселерації – це значне відставання розвитку дитини від середніх фізичних і психофізіологічних показників, є

А Неправильним

Б Правильним

1 б.

Усього: 10 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

Тематичний план змістового модуля

№ теми	Назва теми	Усього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна та індивідуальна робота
4.1	Цілісний освітній процес	12	2	2	8
4.2	Система освіти в Україні	12	2	2	8
	<i>Разом</i>	24	4	4	16

Дидактичні цілі: проаналізувати цілісний освітній процес як основну функцію закладів загальної середньої освіти; схарактеризувати систему освіти в Україні.

Опорні поняття:

– освітній процес, взаємодія вчителя й учнів, структура освітнього процесу, цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, діяльнісний, контрольньо-регулятивний, оцінювально-результативний компоненти освітнього процесу, закономірності освітнього процесу, принципи освітнього процесу, цикли освітнього процесу;

– система освіти, принципи освітньої діяльності, заклади освіти, дошкільна освіта, повна загальна середня освіта (початкова освіта, базова освіта, профільна освіта), позашкільна освіта, спеціалізована освіта, професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта, вища освіта, освіта дорослих, післядипломна освіта.

Засвоєння навчального матеріалу надасть здобувачеві вищої освіти можливість

знати: сутність, компоненти, закономірності, принципи, цикли цілісного освітнього процесу; зміст державних документів щодо освіти та школи, систему освіти України, принципи освітньої діяльності, типи й зміст діяльності закладів освіти, рівні освіти;

уміти: виділяти й аналізувати основні компоненти освітнього процесу, проектувати різні шляхи організації та

здійснення освітнього процесу; визначати завдання різних освітніх закладів із реалізації всебічного розвитку особистості.

Методичні рекомендації щодо роботи з модулем

Опрацьовуючи лекційний матеріал і першоджерела з тем “Цілісний освітній процес”, “Система освіти в Україні”, зверніть увагу на такі провідні ідеї: ознакою освітнього процесу як цілісної системи є наявність компонентів, які можна розглядати у відносній ізольованості, але саме завдяки взаємодії компонентів освітній процес забезпечує інтегральний результат; у різних закладах освіти освітній процес має іманентні особливості.

Готуючись до практичних занять:

– ознайомтесь із планом їх проведення, продумайте аргументовані відповіді на питання та складіть стислі тези виступу до них;

– для самостійного вивчення питання “Цикли освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти” (тема 4.1) ознайомтесь із матеріалом офіційного видання (Про повну загальну середню освіту : Закон України від 01.05.2022 № 463-IX. Стаття 10, пункт 2.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/463-20#Text> (дата звернення: 25.08.2022)), законспекуйте опрацьований матеріал за такою схемою:

Рівні повної загальної середньої освіти	Назва циклу освітнього процесу	Роки навчання
Початкова освіта		
Базова середня освіта		
Профільна середня освіта		

– для самостійного вивчення питання “Рівні освіти в Україні” (тема 4.2) ознайомтесь із матеріалом офіційного видання (Про освіту : Закон України від 06.04.2022 № 2145-VIII. Стаття 10, пункт 2. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022), установіть відповідність між складниками та рівнями освіти за такою схемою:

Складники системи освіти	Рівні освіти
Дошкільна освіта	
Повна загальна середня освіта	
Професійна (професійно-технічна освіта)	
Фахова передвища освіта	
Вища освіта	

– напишіть реферат на одну з тем: “Освітнє середовище сучасної початкової школи: ознаки та вимоги”, “Системи освіти зарубіжних країн”;

– визначте можливі варіанти виконання практичних завдань.

Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання для самоперевірки, здійсніть пробне тестування зі змістового модуля.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти

Змістовий модуль	Тема	Поточне оцінювання					Оцінка змістового модуля
		Теоретичне питання	Практичне завдання	Самостійна робота	Індивідуальне завдання	Контрольна робота	
4	4.1	2	2	2	3	10	25
	4.2	2	2	2			

ТЕМА 4.1 ЦІЛІСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Лекція

План

- 1 Загальна характеристика освітнього процесу
- 2 Компоненти освітнього процесу
- 3 Закономірності освітнього процесу
- 4 Принципи освітнього процесу

Література

Басюк Н. А. Партнерська взаємодія вчителя Нової української школи з батьками молодших школярів. *Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі* : зб. наук.-метод. пр. / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир : Левковець, 2019. С. 7–10.

Єпіхіна М. А. Реалізація ідей педагогіки партнерства у сучасному вимірі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: "Педагогіка, соціальна робота"*. 2021. Вип. 1(48). С. 133–136.

Ковтунець В. В. Освітній процес. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 681.

Козловський Ю. М., Дольнікова Л. В. Педагогіка : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. С. 25–32.

Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : Літера ЛТД, 2019. С. 18–20, 40–53.

Осадчий І. Про освітній процес у закладах загальної середньої освіти. URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/1321-pro-osvitnij-protses-u-zakladi-zagalnoji-serednoji-osviti> (дата звернення: 25.08.2022).

Пометун О., Гупан Н. Структурно-функціональний аналіз феномена освітнього середовища. *Імплементція концепції інклюзивної освіти: проблеми та перспективи* : матеріали

Першої міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 07–08.10.2020).
Умань : Візаві, 2020. С. 94–97.

Про освіту : Закон України від 06.04.2022 № 2145-VIII. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата
звернення: 25.08.2022).

Про повну загальну середню освіту : Закон України від
01.05.2022 № 463-IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/463-20#Text> (дата
звернення: 25.08.2022).

Топузов О. М. Освітнє партнерство в системі загальної
середньої освіти: теорія і методологія : монографія. Київ :
Інститут педагогіки : Педагогічна думка, 2021. С. 9–14.

Зміст лекції

1 Загальна характеристика освітнього процесу

Освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей. Освітній процес організовують відповідно до Законів України “Про освіту”, “Про повну загальну середню освіту”, інших актів законодавства, освітніх програм закладів освіти; реалізують як цілеспрямовану *взаємодію* учасників (учнів, педагогічних працівників, інших працівників закладу освіти, батьків учнів, асистентів дітей); здійснюють в безпечному *освітньому середовищі* з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, їхніх особливих освітніх потреб.

Визначальною в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти є взаємодія вчителя й учня – їхня взаємна активність, яка передбачає єдність педагогічного впливу, сприймання і засвоєння цього впливу учнем, його власну активність, безпосередній або опосередкований вплив на вчителя та на самого себе.

Провідна роль в освітній взаємодії належить учителю. Це покладає на нього відповідальність за створення умов для формування всебічно розвиненої особистості. В освітньому

процесі вчитель є одночасно його суб'єктом і об'єктом. Як суб'єкт освітнього процесу він є носієм мети й передових ідеалів, володіє науковими знаннями та майстерністю, виконує відповідальне завдання – виховує молоде покоління. Як об'єкт освітнього процесу він зазнає впливів з боку учнів, їхніх батьків, інших педагогічних працівників, що стимулює його до самовдосконалення.

Учень також є об'єктом і суб'єктом освітнього процесу. Разом із педагогом він утворює динамічну систему “учитель – учень”. Як об'єкт освітнього процесу він постає індивідуальністю, яка розвивається відповідно до педагогічних цілей. Як суб'єкт освітнього процесу він є особистістю, яка має певні природні задатки та здібності, прагне до творчого самовиявлення, задоволення своїх потреб, інтересів, здатна активно сприймати педагогічні впливи або протистояти їм.

Пріоритет на сучасному етапі суспільного розвитку надають організації *суб'єкт-суб'єктних, партнерських* відносин, діалогу між учасниками освітнього процесу. Відзначимо, що в освітній взаємодії функціонують різні відносини між учителем і учнями: інформаційні (обмін інформацією), організаційно-діяльнісні (спільна діяльність), комунікативні (спілкування) зв'язки, а також зв'язки з управління й самоуправління. Але освітніми серед них є лише ті, що забезпечують засвоєння учнями певних елементів соціального досвіду, людської культури.

Головна властивість освітнього процесу – його *цілісність*. Це означає, що всі складники освітнього процесу виражають наявність загального і збереження специфічного, єдність і самостійність. Так, навчанню поряд з головною функцією притаманні функції розвитку та виховання, яке виконує також розвивальну й освітню функції, процеси виховання і навчання сприяють формуванню особистості.

Освітньому процесу притаманна *динамічність*. Його внутрішньою рушійною силою є суперечність між вимогами до учнів і їхніми можливостями щодо реалізації висунутих вимог. Ця суперечність є джерелом розвитку освітнього процесу за умови співмірності вимог до учня та його можливостей. Вона може і не сприяти позитивному розгортанню освітнього

процесу, якщо вимоги є надто складними або легкими (тобто такими, що не відповідають “зоні найближчого розвитку”). Тому вчитель має постійно вивчати учнів, окреслюючи близькі, середні й далекі перспективи розвитку особистості та учнівського колективу.

Освітній процес має власну структуру, розгортається за певними закономірностями та принципами, які відображають його цілісність.

2 Компоненти освітнього процесу

Основними компонентами моделі сучасного освітнього процесу, окрім учителя й учнів як його суб'єктів, є: цільовий; стимуляційно-мотиваційний; змістовий; операційно-діяльнісний (або процесуальний, методичний, організаційний, організаційно-управлінський); контрольно-регулятивний; оцінювально-результативний.

Цільовий компонент освітнього процесу містить усю різноманітність цілей і завдань педагогічної діяльності: від загальної мети – усебічного розвитку особистості – до конкретних завдань формування певних якостей чи їхніх елементів.

Стимуляційно-мотиваційний компонент передбачає створення умов, які спонукають учнів до різних видів суспільної діяльності, формують позитивну мотивацію цієї діяльності.

Змістовий компонент освітнього процесу визначають відповідно до мети виховання, ураховуючи вікові можливості учнів. Його закладають в освітні програми й підручники, а також у плани виховної роботи закладів освіти. Сьогодні цей компонент має підлягати гуманітаризації та наповненню загальнолюдськими й національними цінностями.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає взаємодію вчителя й учнів, їхнє співробітництво, організацію та управління освітнім процесом за допомогою відповідних форм, методів, прийомів, засобів.

Контрольно-регулятивний компонент полягає у виявленні за допомогою спеціальних методик стану освітньої роботи,

окремих її напрямів для того, щоб відповідно скорегувати зміст, форми та методи реалізації освітнього процесу. Цей компонент потребує конкретизації, демократизації, опрацювання критеріїв оцінки результативності освітнього процесу, усунення суб'єктивізму в оцінюванні.

Оцінювально-результативний компонент відображає ефективність освітнього процесу, характеризує зміни, які були досягнуті відповідно до поставленої мети. Критерії ефективності освітнього процесу виражаються показниками вихованості учнів, ступенем відповідності їхніх навчальних досягнень очікуваним результатам, визначеним в освітніх стандартах і програмах.

Структура освітнього процесу універсальна – притаманна йому в цілому і кожному з його підпроцесів.

3 Закономірності освітнього процесу

Закономірності освітнього процесу – об'єктивні, стійкі, повторювані, необхідні та суттєві зв'язки між його компонентами.

Найсуттєвішими закономірностями освітнього процесу, які відображають його зовнішні зв'язки із соціальним середовищем, є такі:

- зумовленість мети, завдань, змісту, методів і форм освітнього процесу потребами суспільства (матеріально-технічними, економічними, ідеологічними, політичними);

- залежність мети, завдань, змісту, методів і форм освітнього процесу від можливостей суспільства, умов, у яких він відбувається (навчально-матеріальних, санітарно-гігієнічних тощо).

Важливими закономірностями внутрішнього характеру, які відображають зв'язки між компонентами освітнього процесу як цілісної системи, є:

- нерозривний зв'язок між процесами виховання, навчання і розвитку особистості;

- забезпечення педагогами єдності своїх дій з діями учнів, спрямованість впливів педагогів на стимулювання активності, самодіяльності учнів, спонукання їх до самовиховання;

- організація різних видів діяльності учнів (ігрової, навчально-пізнавальної, трудової, громадської тощо), спілкування в цій діяльності вчителів і учнів, учнів між собою;
- обов'язкове врахування в освітньому процесі вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- взаємозв'язок колективу й особистості в освітньому процесі;
- зв'язок мети, завдань, змісту, форм, методів і результатів виховання, навчання і розвитку особистості (завдання, пов'язане із загальною метою виховання, навчання і розвитку, впливає на вибір системи педагогічних засобів).

4 Принципи освітнього процесу

Принципи освітнього процесу – система основних вимог до освітнього процесу, дотримання яких дає змогу ефективно розв'язувати проблеми всебічного розвитку особистості.

У сучасній педагогічній теорії та практиці виділяють такі принципи цілісного освітнього процесу:

- суспільно-ціннісної цільової спрямованості;
- зв'язку з життям, суспільно корисною, продуктивною працею;
- науковості змісту;
- доступності, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- систематичності та послідовності;
- поєднання педагогічного керівництва з проявом свідомості, активності, самодіяльності та творчості школярів;
- наочності;
- колективного характеру;
- поваги до особистості дитини в поєднанні з розумною вимогливістю до неї;
- вибору оптимальних методів, форм і засобів;
- міцності, усвідомленості та дієвості результатів;
- комплексного підходу до виховання, навчання і розвитку особистості.

У реальному освітньому процесі тільки системне застосування принципів дозволяє ефективно вирішувати

завдання сучасної школи. Жоден із принципів виховання і навчання не може бути залучений відособлено, без урахування і використання інших.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття

- 1 Загальна характеристика освітнього процесу
- 2 Компоненти освітнього процесу
- 3 Закономірності освітнього процесу
- 4 Принципи освітнього процесу
- 5 Цикли освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти

Обговорення реферативного повідомлення “Освітнє середовище сучасної початкової школи: ознаки та вимоги”.

Виконання практичного завдання:

На основі спостереження за ходом практичного заняття визначте та проаналізуйте структурні компоненти цілісного освітнього процесу. Запропонуйте найбільш ефективні, на вашу думку, варіанти педагогічної взаємодії.

Запитання та завдання для самоперевірки

Схарактеризуйте сутність поняття “цілісний освітній процес”.

У чому полягає специфіка підпроцесів, які входять до складу освітнього процесу?

Розкрийте особливості взаємодії вчителя й учнів як суб’єктів освітнього процесу.

Що виступає рушійною силою освітнього процесу?

Схарактеризуйте структурні компоненти освітнього процесу.

Проаналізуйте загальні закономірності освітнього процесу.

Чи можна поділяти основні принципи освітнього процесу на важливі та неважливі?

Наведіть приклади реалізації на практиці окремих принципів освітнього процесу.

ТЕМА 4.2 СИСТЕМА ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Лекція

План

- 1 Поняття системи освіти, її структура
- 2 Принципи освітньої діяльності в Україні
- 3 Завдання закладів освіти

Література

Державні стандарти освіти і національне освітнє законодавство : навч. посіб. / Г. В. Лаврик, Г. В. Терела, Т. О. Харченко та ін. ; за ред. Г. В. Лаврик. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 93–131.

Козловський Ю. М., Дольнікова Л. В. Педагогіка : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. С. 15–24.

Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. С. 34–105.

Про вищу освіту : Закон України від 06.04.2022 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про дошкільну освіту : Закон України від 02.04.2022 № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2628-14#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова КМ України від 02.07.2020 № 1341-2011-п. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 18.04.2021 № 848-VIII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про освіту : Закон України від 06.04.2022 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про повну загальну середню освіту : Закон України від 01.05.2022 № 463-IX. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/463-20#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про позашкільну освіту : Закон України від 22.05.2021 № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України 02.04.2022 № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про фахову передвищу освіту : Закон України від 01.05.2022 № 2745-VIII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2745-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Зміст лекції

1 Поняття системи освіти, її структура

Система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними. Завдання системи освіти та її структуру визначено Законами України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про повну загальну середню освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про професійну (професійно-технічну)

освіту”, “Про фахову передвищу освіту”, “Про вищу освіту” та іншими нормативними документами.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Громадянам України гарантовано право на доступну та безоплатну освіту в усіх державних освітніх закладах незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

Це право забезпечено:

- розгалуженою мережею закладів освіти, заснованих на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти;

- відкритим характером закладів освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;

- різними формами навчання – а) інституційною – очною (денною, вечірньою), заочною, дистанційною, мережевою; б) індивідуальною – екстернатною, сімейною (домашньою), педагогічним патронажем, на робочому місці (на виробництві); в) дуальною.

Структуру системи освіти складають такі компоненти: дошкільна освіта, повна загальна середня освіта (початкова освіта, базова освіта, профільна освіта), позашкільна освіта, спеціалізована освіта, професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта, вища освіта, освіта дорослих, у тому

числі післядипломна освіта. Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

2 Принципи освітньої діяльності в Україні

Принципи освітньої діяльності – вихідні положення, на яких ґрунтується діяльність усієї системи освіти і її підрозділів. У Законі “Про освіту” проголошено такі засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності:

- людиноцентризм;
- верховенство права;
- забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності;
- забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності;
- розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі в закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами;
- науковий, світський характер освіти;
- різноманітність освіти;
- цілісність і наступність системи освіти;
- прозорість і публічність прийняття та виконання управлінських рішень;
- відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством;
- інтеграція з ринком праці;
- нерозривний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, національними традиціями;
- свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності;
- академічна доброчесність;
- академічна свобода;
- фінансова, академічна, кадрова й організаційна автономія закладів освіти в межах, визначених законом;
- гуманізм;

- демократизм;
- єдність навчання, виховання та розвитку;
- формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками;
- формування культури здорового способу життя, екологічної культури й дбайливого ставлення до довкілля;
- невторчання політичних партій і релігійних організацій в освітній процес;
- інтеграція в міжнародний освітній і науковий простір;
- нетерпимість до проявів корупції та хабарництва;
- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою.

Усі заклади освіти в Україні мають дотримуватися цих принципів і реалізовувати їх у своїй діяльності.

3 Завдання закладів освіти

Дошкільна освіта є обов'язковим первинним складником системи безперервної освіти в Україні. Мета дошкільної освіти – забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду.

Заклади дошкільної освіти: заклади дошкільної освіти (ясла) для дітей віком від одного до трьох років, від одного до шести (семи) років, від трьох до шести (семи) років; заклад дошкільної освіти (ясла-садок) компенсувального типу для дітей з особливими освітніми потребами віком від двох до семи (восьми) років; будинок дитини, заклад дошкільної освіти (дитячий будинок) інтернатного типу; заклад дошкільної освіти (ясла-садок) сімейного типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років; заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу для дітей віком від одного до шести (семи, восьми) років, у складі якого можуть бути групи загального розвитку, компенсувального типу, інклюзивні,

сімейні, прогулянкові; заклад дошкільної освіти (центр розвитку дитини), у якому забезпечують фізичний, розумовий і психічний розвиток, корекцію психічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади або їх виховують удома.

Повна загальна середня освіта (початкова освіта, базова середня освіта, профільна середня освіта) є обов'язковим складником безперервної освіти. Метою повної загальної середньої освіти є забезпечення всебічного розвитку, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству; формування в учнів компетентностей, визначених Законом України "Про освіту" та Державними освітніми стандартами.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;

– підприємливість і фінансова грамотність, інші компетентності, передбачені стандартом освіти.

Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Здобуття повної загальної середньої освіти на певному рівні організовують такі заклади освіти:

- початкова школа, що забезпечує здобуття початкової освіти;
- гімназія, що забезпечує здобуття базової середньої освіти;
- ліцей, що забезпечує здобуття профільної середньої освіти.

Початкова школа функціонує як окрема юридична особа або як структурний підрозділ гімназії. Гімназія та ліцей функціонують як окремі юридичні особи. Як виняток, за рішенням засновника ліцей теж може забезпечувати здобуття базової середньої освіти.

Здобуття повної загальної середньої освіти забезпечують також інші – спеціальні та спеціалізовані – заклади загальної середньої освіти.

Спеціальні:

- спеціальна школа – заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями інтелектуального розвитку, фізичними та/або сенсорними порушеннями;
- навчально-реабілітаційний центр – заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку.

Спеціалізовані:

- мистецький ліцей – заклад спеціалізованої мистецької освіти, що забезпечує здобуття початкової та профільної мистецької освіти одночасно зі здобуттям повної загальної середньої освіти на всіх або окремих її рівнях;

– спортивний ліцей – заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття освіти спортивного профілю одночасно зі здобуттям повної загальної середньої освіти на всіх або окремих її рівнях;

– військовий (військово-морський, військово-спортивний) ліцей, ліцей із посиленою військово-фізичною підготовкою – заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття освіти військового профілю для осіб із 13 років одночасно зі здобуттям базової та/або профільної середньої освіти;

– науковий ліцей – заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття базової та/або профільної середньої освіти наукового профілю;

– професійний коледж (коледж) спортивного профілю – заклад спеціалізованої освіти спортивного профілю;

– мистецький коледж – заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття фахової передвищої мистецької освіти одночасно зі здобуттям базової та профільної середньої освіти.

Позашкільна освіта та виховання як складник системи безперервної освіти спрямована на розвиток здібностей дітей і молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості, здобуття ними первинних професійних знань, умінь і навичок, необхідних для їх соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності.

Структуру позашкільної освіти становлять:

– заклади позашкільної освіти;

– інші заклади освіти як центри позашкільної освіти, до числа яких належать: заклади загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, у тому числі школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти;

– гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі закладів загальної середньої освіти, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти;

- клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;
- культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші заклади освіти, установи;
- фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти.

Професійна (професійно-технічна) освіта передбачає формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності й перспектив кар'єрного зростання впродовж життя. Професійну (професійно-технічну) освіту здобувають на основі базової або повної загальної середньої освіти. Здобуття професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту.

Професійно-технічну освіту здобувають у таких закладах освіти: професійно-технічне училище відповідного профілю, професійне училище соціальної реабілітації, вище професійне училище, професійний лицей відповідного профілю, професійно-художнє училище, художнє професійно-технічне училище, вище художнє професійно-технічне училище, училище-агрофірма, вище училище-агрофірма, училище-завод, центр професійної (професійно-технічної) освіти, навчально-виробничий центр, центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів, навчально-курсний комбінат, навчальний центр, інші типи закладів, що надають робітничу професію. Вони можуть мати денні, вечірні відділення, створювати й входити до різних комплексів, об'єднань.

Учні державних професійно-технічних закладів освіти з-поміж дітей-сиріт, дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей, які потребують особливих умов виховання, перебувають на повному утриманні держави. Інших учнів цих закладів забезпечують безплатним харчуванням і стипендією.

Випускникам професійно-технічних закладів освіти відповідно до їх освітньо-кваліфікаційного рівня присвоюють кваліфікацію "кваліфікований робітник", "молодший

спеціаліст”, згідно з набутими професійними знаннями, уміннями та навичками.

Фахова передвища освіта спрямована на формування здатності особи розв’язувати типові спеціалізовані задачі в окремій галузі професійної діяльності. Успішне виконання здобувачем фахової передвищої освіти освітньо-професійної програми відповідної галузі знань є підставою для отримання освітньо-професійного ступеня “фаховий молодший бакалавр”.

Заклади фахової передвищої освіти (або структурні підрозділи закладу вищої освіти): фаховий коледж, військовий коледж сержантського складу, фаховий коледж зі специфічними умовами навчання (можуть поєднувати теоретичне навчання з практичною підготовкою для потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, інших центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах охорони державного кордону, цивільного захисту, кримінально-виконавчої системи).

Метою *вищої освіти* є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань. Вищу освіту здобувають на базі повної загальної середньої освіти.

Зкладами вищої освіти є:

– університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) – провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань, провадить культурно-просвітницьку діяльність;

– академія, інститут – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний,

богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань, провадить культурно-просвітницьку діяльність;

– коледж – заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність.

Підготовку фахівців із вищою освітою здійснюють за відповідними освітніми чи науковими програмами на таких *рівнях вищої освіти*:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.

Освіта дорослих, а саме післядипломна освіта (спеціалізація, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування), передбачає набуття нових і вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду.

Післядипломну освіту здобувають у таких закладах:

- академії, інститути (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, удосконалення, навчально-курсів комбінати;
- підрозділи вищих закладів освіти (філіали, факультети, відділення та ін.);

професійно-технічні заклади освіти;

- відповідні підрозділи в організаціях і підприємствах.

Ці заклади можуть працювати за очною, вечірньою, заочною формами навчання, мати філіали, вести науково-дослідну роботу.

Аспірантура (ад'юнктура) в Україні є основною формою підготовки наукових кадрів (третій – освітньо-науковий рівень вищої освіти). Підготовку в аспірантурі організують за очною (денною, вечірньою) або заочною (лише на умовах контракту) формою навчання; нормативний строк підготовки становить 4 роки незалежно від форми навчання; обсяг освітнього складника освітньо-наукової/освітньо-творчої програми – 30–60 кредитів ЄКТС. До аспірантури на конкурсній основі приймають осіб, які виявили здатність до науково-дослідної чи науково-педагогічної діяльності, здобули ступінь магістра, склали вступні випробування зі спеціальності, іноземної мови тощо. Аспірант працює під керівництвом наукового керівника, складає екзамени кандидатського мінімуму, готує дисертацію/творчий мистецький проєкт на здобуття наукового ступеня доктора філософії/доктора мистецтв.

Докторантура – вищий ступінь у системі підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів, частина системи безперервної освіти. Термін підготовки – два роки за очною (денною) формою навчання за державним замовленням або на умовах контракту. Докторантура функціонує при провідних вищих закладах освіти, наукових установах і організаціях. До докторантури вступають особи, які мають ступінь доктора філософії, опубліковані наукові праці з обраної спеціальності (зокрема публікації в міжнародних реферованих журналах, індексованих в наукометричних базах), а також мають наукові результати, що потребують завершення або оформлення у вигляді дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук, монографії чи наукової доповіді за сукупністю статей. Докторанту виплачують державну стипендію, а для надання допомоги в проведенні дослідження за місцем підготовки йому може бути призначений науковий консультант з-поміж висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів (докторів наук), який несе особисту відповідальність за якісне та своєчасне виконання докторантом дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Самоосвіта громадян – процес і результат самостійного набуття людиною певних знань, необхідних для задоволення різнобічних, зокрема професійних потреб, реалізації завдань неперервної освіти, підвищення кваліфікації, задоволення широких пізнавальних інтересів суб'єкта пізнання. Самоосвітній процес відбувається без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному закладі освіти. Для самоосвіти громадян державні органи, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, громадяни створюють відкриті народні університети, лекторії, бібліотеки, центри, клуби, теле- і радіонавчальні програми тощо.

Практичне заняття

План

Перевірка засвоєння студентами теоретичних положень із теми заняття

- 1 Структура системи освіти
- 2 Принципи освіти в Україні
- 3 Завдання закладів освіти
- 4 Рівні освіти в Україні

Обговорення реферативного повідомлення “Системи освіти зарубіжних країн”.

Виконання практичного завдання:

Відвідайте заклад позашкільної освіти, ознайомтесь з особливостями й методикою його роботи (індивідуально або мікрогрупами в позааудиторний час). За результатами спостережень узагальніть і оцініть досвід роботи закладу позашкільної освіти.

Модульне тестування.

Запитання та завдання для самоперевірки

Визначте поняття системи освіти в Україні.

На яких принципах ґрунтується освітня діяльність у нашій країні?

Розкрийте мету дошкільної освіти, назвіть основні типи закладів, у яких її здобувають.

Схарактеризуйте заклади, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти.

У яких освітніх установах здобувають позашкільну освіту?

У яких закладах здобувають професійну (професійно-технічну) освіту?

Які заклади забезпечують здобуття фахової передвищої, вищої освіти?

Назвіть рівні освіти в Україні.

Пробний тест зі змістового модуля

Виберіть правильну відповідь

1 Система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей, – це

- А Освітній процес
- Б Процес виховання особистості
- В Процес навчання особистості
- Г Процес розвитку особистості

1 б.

2 Наявність у всіх компонентах освітнього процесу загального і збереження специфічного означає його

- А Динамічність
- Б Незмінність
- В Суперечність
- Г Цілісність

1 б.

3 Твердження, що рушійна сила освітнього процесу – це суперечність між вимогами до учнів і їхніми реальними можливостями, є

- А Неправильним
- Б Правильним

1 б.

4 Взаємодія вчителя й учнів, їх співробітництво, організація й управління процесом за допомогою певних форм, методів, прийомів, засобів – це

- А** Контрольно-регулятивний компонент освітнього процесу
- Б** Операційно-діяльнісний компонент освітнього процесу
- В** Стимуляційно-мотиваційний компонент освітнього процесу
- Г** Цільовий компонент освітнього процесу

1 б.

5 Ознайомлення учнів з об'єктивною картиною світу, закономірностями розвитку природи, суспільства, культури, мислення є вимогою принципу

- А** Виховання та навчання дітей у колективі
- Б** Зв'язку школи з життям
- В** Науковості змісту освіти
- Г** Систематичності й послідовності

1 б.

6 Забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей, їхнього повноцінного розвитку, готовності до школи є завданням

- А** Вищої освіти
- Б** Дошкільної освіти
- В** Повної загальної середньої освіти
- Г** Позашкільної освіти

1 б.

7 Забезпечення засвоєння знань про природу, людину, суспільство і виробництво є завданням

- А** Вищої освіти
- Б** Дошкільної освіти
- В** Повної загальної середньої освіти
- Г** Позашкільної освіти

1 б.

8 Розвиток здібностей дітей і молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури та спорту, технічної творчості, здобуття первинних професійних знань, умінь і навичок є завданням

- А** Вищої освіти
- Б** Дошкільної освіти
- В** Повної загальної середньої освіти
- Г** Позашкільної освіти

1 б.

9 Здобуття високого рівня загальних, професійних і наукових компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань є завданням

- А Вищої освіти
- Б Дошкільної освіти
- В Повної загальної середньої освіти
- Г Позашкільної освіти

1 б.

10 Набуття нових і вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої або професійної освіти та практичного досвіду є завданням

- А Вищої освіти
- Б Післядипломної освіти
- В Позашкільної освіти
- Г Професійної освіти

1 б.

Усього: 10 балів

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базові

Басюк Н. А. Партнерська взаємодія вчителя Нової української школи з батьками молодших школярів. *Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі* : зб. наук.-метод. пр. / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир : Левковець, 2019. С. 7–10.

Берегова Г. Д., Дробітько А. І., Дубовик Л. П. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Херсон : Айлант, 2019. 162 с.

Бех І. Д. Виховання. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 114–515.

Бойко А. М. Особистість. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 693–694.

Бондар В., Шапошнікова І. Прогностичність – ознака та властивість об'єкта й предмета педагогіки як науки. *NEW INCEPTION*. 2020. № 2. С. 59–65. URL: <https://journal.chnpu.edu.ua/index.php/newinception/issue/view/2/2> (дата звернення: 25.08.2022).

Бондаренко З. П., Шляхова А. В. Вплив стосунків у колективі на особистісний розвиток молодших школярів. *Молодий вчений*. 2020. № 8. С. 11–15.

Вовчик-Блакитна О. О. Вікові новоутворення. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 130–131.

Гончаренко С. У. Методи дослідження в педагогіці. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 542–546.

Гончаренко С. У. Методологія. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 555–557.

Гончаренко С. У. Педагогіка. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 708–710.

Державні стандарти освіти і національне освітнє законодавство : навч. посіб. / Г. В. Лаврик, Г. В. Терела, Т. О. Харченко та ін. ; за ред. Г. В. Лаврик. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 208 с.

Єпіхіна М. А. Реалізація ідей педагогіки партнерства у сучасному вимірі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: "Педагогіка, соціальна робота"*. 2021. Вип. 1(48). С. 133–136.

Задорожна-Княгницька Л. В., Тимофєєва І. Б. Загальні основи педагогіки : навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 192 с.

Закалик Г. М., Терлецька Ю. М., Шувар Н. М. Психологія розвитку та успіху особистості : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2019. 488 с.

Коберник О., Коберник Г., Білецька І. Категорія "виховання" в педагогічному дискурсі. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2020. Вип. 2(22). С. 70–81. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.2\(22\).2020.219414](https://doi.org/10.31499/2307-4914.2(22).2020.219414)

Ковтунець В. В. Освітній процес. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 681.

Козир М. В. Теоретико-інформаційні основи інтеграції інформаційно-комунікаційної педагогіки у простір вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 33(1). С. 41–47.

Козловський Ю. М., Дольнікова Л. В. Педагогіка : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. 232 с.

Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : Наказ МОН України від 29.07.2019 № 1038. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf> (дата звернення: 25.08.2022).

Кушнірук С. Алгоритм формування категорійно-поняттєвого апарату вітчизняної педагогіки. *Молодь і ринок*. 2018. № 6(161). С. 107–113.

Луговий В. І. Методи наукових досліджень. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 547–548 с.

Максименко С. Д. Вікова періодизація психічного розвитку. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 129.

Максименко С. Д. Молодший шкільний вік. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 587–588.

Мосіяшенко В. А. Українська етнопедогогіка : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2020. 175 с.

Москалець В. П. Загальна психологія : підручник. Київ : Ліра-К, 2022. 564 с.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.

Нова українська школа: поради для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с.

Огієнко О. І. Методологія педагогіки. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 557–558.

Осадчий І. Про освітній процес у закладах загальної середньої освіти. URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/1321-pro-osvitnij-protses-u-zakladi-zagalnoji-serednoji-osviti> (дата звернення: 25.08.2022).

Основи наукових досліджень : навч. посіб. / уклад. Г. Г. Стрелкова, М. М. Федосенко, А. І. Замулко, О. С. Іщенко. Київ : КПП імені Ігоря Сікорського, 2019. 120 с.

Пащенко М. І., Красноштан І. В. Педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 228 с.

Пометун О., Гупан Н. Структурно-функціональний аналіз феномена освітнього середовища. *Імплементация концепції інклюзивної освіти: проблеми та перспективи* : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 07–08.10.2020). Умань : Візаві, 2020. С. 94–97.

Про вищу освіту : Закон України від 06.04.2022 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про дошкільну освіту : Закон України від 02.04.2022 № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2628-14#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова КМ Країни від 02.07.2020 № 1341-2011-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки : Постанова КМ України від 09.10.2020 № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-п#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 18.04.2021 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про освіту : Закон України від 06.04.2022 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про повну загальну середню освіту : Закон України від 01.05.2022 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/463-20#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про позашкільну освіту : Закон України від 22.05.2021 № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 02.04.2022 № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року : Розпорядження КМ України від 22.08.2018 № 988-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження КМ України від 26.02.2020 № 710-2018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Про фахову передвищу освіту : Закон України від 01.05.2022 № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2745-19#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

Прокопенко І., Бойчук Ю. Роль педагогічної науки в модернізації сучасної освіти та українського суспільства. *Новий колегіум*. 2019. № 3. С. 4–12.

Психологія особистості : навч. посіб. / за заг. ред. Є. М. Суліми. Ірпінь : УДФСУ, 2021. 338 с.

Рубцов М., Муртазієв Е., Рубцова Н. Методика вибору статистичного критерію та його застосування до результатів педагогічного експерименту. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2018. № 2(21). С. 164–172.

Сергеєнкова О., Столярчук О., Коханова О. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.

Скачкова В. О. Психолого-педагогічні умови формування особистості учнів початкових класів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2019. № 32. С. 98–103.

Тимченко А. А. Психодидактика у початковій школі : навч.-метод. посіб. Миколаїв : СПД Румянцева, 2020. 154 с.

Топузов О. М. Освітнє партнерство в системі загальної середньої освіти: теорія і методологія : монографія. Київ : Інститут педагогіки : Педагогічна думка, 2021. 160 с.

Хриков Є. М. Стан та напрями розвитку педагогічної науки в Україні. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 99–112.

Шквир О. Л. Актуальні проблеми початкової освіти : навч. посіб. 2-ге видання, перероб. Хмельницький : ХГПА, 2020. 183 с.

Ярощук Л. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., оновл. Saarbrücken ; Riga : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2019. 162 с.

Ярощук Л. Теорія та методика виховання : навч. посіб. Бердянськ : ПП Скребейко, 2019. 400 с.

Допоміжні

Енциклопедія освіти / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

Козубовська І. В., Повідайчик О. С. Короткий тлумачний словник психолого-педагогічних термінів. Ужгород : Видавництво УжНУ "Говерла", 2021. 41 с.

Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. 4-те вид., випр. і допов. Київ : Каравела, 2020. 418 с.

Серебрянська І. М. Словник-довідник лексики сфери освіти: національно-європейська ідентичність : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2018. 341 с.

Словник термінів і понять сучасної освіти / за заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєвєродонецьк, 2020. 194 с.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Абстрагування – 34

Активність особистості – 57, 63

Актуальні проблеми педагогіки – 31

Аналіз – 34

Аналогія – 35

Анатомія і фізіологія – 27

Анкетування – 37

Аспірантура – 113

Бесіда – 36

Вивчення літературних та інших джерел інформації – 36

Вивчення шкільної документації та шкільних робіт – 37

Види соціалізації – 61

Виконання діагностувальних контрольних робіт – 37

Вимоги до результатів науково-педагогічних досліджень – 32

Виховання – 24, 62

Виховний ідеал – 50

Вища освіта – 111

Відхилення від середнього арифметичного – 39

Вік немовляти – 70, 72

Вікова криза – 71

Вікова педагогіка – 25

Вікова періодизація – 70

Віковий період – 70

Галузеві педагогіки – 26

Генетика – 27

Гендерна педагогіка – 26

Гігієна дітей і підлітків – 27

Громадянське виховання – 52

Дедукція – 35

Джерела розвитку педагогіки – 23

Дисперсійний аналіз – 39

- Дисперсія – 39
Динамічність освітнього процесу – 97
Діяльність – 63
Докторантура – 113
Дошкільна освіта – 106
Духовна педагогіка – 23
- Екологічне виховання – 53
Економічне виховання – 53
Експертне оцінювання (рейтинг) – 37
Емоційно-безпосереднє спілкування – 71
Емпіричні методи педагогічного дослідження – 35
Естетичне виховання – 52
- Завдання педагогіки – 23
Загальна педагогіка – 25
Задатки – 59
Закономірності освітнього процесу – 99
Закономірності розвитку та формування особистості – 58
Засоби масової комунікації – 61
Змістовий компонент освітнього процесу – 98
Зона актуального розвитку особистості – 62
Зона найближчого розвитку особистості – 62
- Ідеал національного виховання – 50
Ідеали – 57, 63
Індивід – 57
Індивідуальність – 57
Індукція – 35
Інклюзивна педагогіка – 26
Інтерв'ю – 36
Інтереси – 57, 63
Інтимно-особистісне спілкування – 71
Історія педагогіки – 25
- Категорії педагогіки – 24
Класифікація – 35
Кластерний аналіз – 39

- Компоненти освітнього процесу – 98
Конкретизація – 34
Контрольно-регулятивний компонент освітнього процесу – 98
Корекційна педагогіка – 25
Кореляційний аналіз – 39
Критерії визначення вікових періодів – 71
Критерії ефективності науково-педагогічного дослідження – 32
- Логопедія – 25
Людина – 57
- Макросередовище** – 60
Мегасередовище – 60
Медицина – 27
Медіана – 39
Мезосередовище – 60
Мета виховання – 48
Мета національного виховання – 50
Метод науково-педагогічного дослідження – 34
Методи математично-статистичного оброблення результатів дослідження – 38
Методики навчання окремих дисциплін – 26
Методика дослідження – 33
Методологія педагогіки – 33
Міжпредметні зв'язки педагогіки – 26
Мікросередовище – 60
Мода – 39
Моделювання – 35
Можливості – 57
Молодший шкільний вік – 70, 80
Монографічний метод дослідження – 35
Моральне виховання – 52
- Навчання** – 24
Навчальна діяльність – 71
Народна педагогіка – 23
Національна академія педагогічних наук України (НАПН України) – 30

- Національне виховання – 50
 Науково-педагогічна експедиція – 38
 Науково-технічні (експериментальні) розробки – 31
 Новоутворення розвитку – 71
- Об'єкт педагогіки – 22**
 Образ навколишнього світу – 57
 Образ “Я” – 57
 Олігофренопедагогіка – 26
 Операційно-діяльнісний компонент освітнього процесу – 98
 Освіта – 24
 Освіта дорослих – 112
 Освітнє середовище – 96
 Освітній процес – 96
 Основи педагогіки – 25
 Особистість – 57
 Оцінювально-результативний компонент освітнього процесу – 99
- Педагогіка – 22**
 Педагогічне дослідження – 30
 Педагогічне спостереження – 36
 Педагогічний експеримент – 38
 Педагогічний консиліум – 37
 Пенітенціарна педагогіка – 26
 Передшкільний вік – 70, 77
 Переконання – 57
 Післядипломна освіта – 112
 Повна загальна середня освіта – 107
 Позашкільна освіта та виховання – 109
 Порівняльна педагогіка – 26
 Порівняння – 35
 Потреби – 57, 63
 Правове виховання – 53
 Предмет педагогіки – 22
 Предметно-маніпулятивна діяльність – 71
 Прикладні педагогічні дослідження – 31
 Принципи освітнього процесу – 100

- Принципи освітньої діяльності – 105
Природне середовище – 60
Провідний тип діяльності – 71
Професійна (професійно-технічна) освіта – 110
Професійно-навчальна діяльність – 71
Психологічна готовність до навчання – 79
Психологія – 27
- Ранжування – 39
Ранній дитячий вік – 70, 75
Регресійний аналіз – 39
Реєстрування – 39
Розвиток особистості – 24, 57
Розмах – 39
Розумове виховання – 51
Рушійна сила розвитку й формування особистості – 58
- Самовиховання – 63
Самоосвіта громадян – 114
Самооцінювання – 37
Самосвідомість – 57
Свідомість – 57
Світська педагогіка – 23
Середнє арифметичне – 39
Середній шкільний вік – 70, 82
Середовище – 60
Синтез – 34
Система освіти – 103
Сімейне оточення – 60
Соціалізація – 27, 61
Соціальна педагогіка – 26
Соціальна ситуація розвитку – 71
Соціальне середовище – 60
Соціологія – 27
Спадковість – 59
Спілкування – 61
Спрямованість особистості – 57, 63
Старший шкільний вік – 71, 85

- Статеве виховання – 53
Стимуляційно-мотиваційний компонент освітнього процесу – 98
Структура системи освіти в Україні – 104
Суперечності – 58
Сурдопедагогіка – 25
Сюжетно-рольова гра – 71
- Теоретичні методи педагогічного дослідження – 34**
Теорія виховання – 25
Теорія освіти і навчання – 25
Тестування – 38
Тифлопедагогіка – 25
Трудове виховання – 52
- Узагальнення – 35**
Узагальнення незалежних характеристик – 37
Узагальнення педагогічного досвіду – 38
Усебічний розвиток особистості – 48, 51
Установки – 63
- Факторний аналіз – 39**
Фахова передвища освіта – 111
Фізичне виховання – 52
Філософські науки – 27
Формування особистості – 25, 58
Фундаментальні педагогічні дослідження – 31
- Характер – 57**
- Цифрова педагогіка – 26**
Цілісність освітнього процесу – 97
Цільовий компонент освітнього процесу – 98
- Чинники розвитку та формування особистості – 59**
- Шкалування – 39**
Школознавство – 25

Навчальне видання

Ірина Анатоліївна Барбашова

ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

Навчальний посібник
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності
013 Початкова освіта

Підписано до друку 06.01.2022. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 8,25
Наклад 300 прим. Зам. № 12

Видавець
ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні»
72312, м. Мелітополь, вул. М. Грушевського, 5
тел. 097-93-04-250
www.mmd.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виробників
і розповсюджувачів видавничої продукції
від 26.09.2003 р., серія ДК № 1509

Надруковано ПП Скребейко П. В.